

Ніколенко О. М., Туряниця В. Г.

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

підручник для 8 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Київ
«Грамота»
2016

Умовні позначення:

Готуємося до подорожі

Рухаємося далі

У відкритому просторі читання

На сходинках культури

Обмінюємося враженнями
й думками

Квіти з України

Грані художнього твору

Творче завдання

Ніколенко О. М.

- З Зарубіжна література : підруч. для 8 кл. загальноосвіт.
навч. закл. / О. М. Ніколенко, В. Г. Туряниця. — К. : Грамота,
2016. — 296 с.

ISBN 978-966-

Підручник відповідає вимогам Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011) та новій програмі із зарубіжної літератури для 5–9 класів (2012 р., зі змінами 2015 р.). У ньому представлено перебіг літературного процесу від давнини до XVII ст., а також окремі твори сучасної Європи та США. Уміщено інформацію про священні книги людства, зарубіжних письменників різних країн, художні тексти класичних і сучасних творів в українських перекладах та оригіналах, відомості про зв'язок літератури та культури на тлі епох. Запропоновано інтерактивні технології вивчення літературних творів, різномірні питання й завдання для формування літературної компетентності учнів.

Підручник сприятиме підвищенню мотивації читання художніх творів, вихованню моральних якостей учнів та їхній інтеграції у сучасний світ через культуру.

Для учнів, учителів, методистів, батьків.

УДК
ББК

ISBN 978-966-

© Ніколенко О. М., Туряниця В. Г., 2016
© Видавництво «Грамота», 2016

ПОЛІТ НАД ВІКАМИ

Дорогі восьмикласники!

Думаємо, ви всі любите подорожувати... На швидких автомобілях і потягах, літаках і човнах, пішки й на велосипедах... Подорож — це завжди відкриття чогось нового, природи, світу й людей. Але подорожувати можна не тільки в географічному просторі, а й у просторі культури та літератури, в інших вимірах часу. І це не менш цікаво, аніж у реальному житті.

Пропонуємо вам здійснити захопливу мандрівку різними країнами й епохами, відкрити їх для себе крізь призму здобутків художньої літератури. На вас чекають священні книги людства (Веди, Біблія, Коран) з їх невмирущими цінностями, а також епохи, у які закладено духовні засади людської цивілізації — античність, Середньовіччя, Відродження, бароко та класицизм. Сюжети й образи, що хвилювали десятки й навіть сотні поколінь, сподіваємося, стануть для вас близькими. Ахілл і Гектор, Ромео і Джульєтта, Дон Кіхот і Санчо Панса й ще багато цікавих персонажів будуть оточувати вас протягом року, дадуть поштовх вашій уяві та моральному зростанню. Окрім високої класики, ви ознайомитеся з деякими творами сучасної Європи та США. Упевнені, вони вам сподобаються й допоможуть краще зрозуміти сьогодення та свій шлях у житті.

Яскравим символом нашої подорожі в просторі й часі стане повітряна куля, яка дасть змогу рухатися повільно й удумливо, зупиняючись на найістотнішому та найважливішому. Тож вирушаймо в політ з України на повітряній кулі над різними віками й країнами! На вас чекає відкритий простір читання, вільної думки та фантазії! Але де б ми з вами не подорожували, завжди повертаймося до рідної землі, кращої за яку немає нічого у світі!

м. Київ

м. Львів

м. Кам'янець-Подільський

ЯК ПРАЦЮВАТИ З ПІДРУЧНИКОМ

Перед тим як вирушити в літературну подорож, ми маємо прокласти маршрут і чітко знати, що потрібно робити протягом навчального року. Отже, як ми будемо працювати з підручником?

Кожен розділ відкриває навігаційна карта, де будуть зазначені твори, імена митців, країни, які ми відвідаємо. Перед початком розділу визначимо мету – що потрібно знати й уміти.

Рубрики підручника стануть вам у великій пригоді.

Готуємося до подорожі. У цій рубриці вам будуть запропоновані запитання й завдання, які актуалізують ваші знання та набутий досвід, що знадобиться при вивченні тем і розділів.

У відкритому просторі читання. За допомогою цієї рубрики ви прочитаєте найцікавіші книжки світу, відчуєте радість зустрічі з класичною й сучасною літературою, будете вдихати неповторний запах сторінок... Вам будуть запропоновані художні тексти (цілісно й у ключових епізодах) в українських перекладах, а інколи й мовою оригіналу. Обсяг підручника, на жаль, обмежений, тому не забувайте про бібліотеки й Інтернет, де ви зможете знайти та прочитати твори в повному обсязі.

Обмінюємося враженнями й думками. У цій рубриці вміщено запитання, які допоможуть осмислити прочитані художні твори, краще засвоїти подану в підручнику інформацію про перебіг літературного процесу в різних країнах.

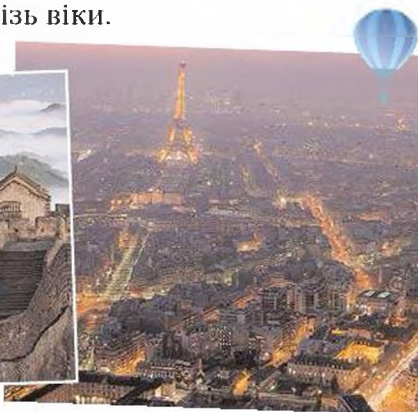
Грані художнього твору. Тут запропоновано аналіз та інтерпретацію програмних художніх текстів, зокрема образів, символів, жанру, мови тощо.

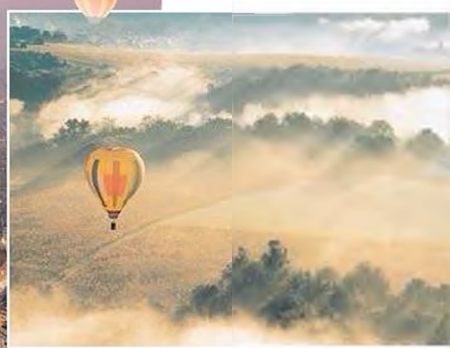
Рухаємося далі. Щоб вам стали більш зрозумілими тексти, розвиток сюжету, події та образи творів, інколи необхідні коментарі й пояснення. Це й зробили автори підручника в цій рубриці. Не хвилюйтеся, усі складні моменти ми обов'язково допоможемо вам подолати й продовжити політ крізь віки.

Велика китайська стіна

м. Париж. Франція

На сходах культури. Кожна доба, кожна країна мають свої особливості культури, які висвітлені в підручнику. Ви ознайомитеся з визначними культурними пам'ятками різних народів, шедеврами мистецтва, музеями, а ще сучасними кінофільмами й ілюстраціями до творів.

Квіти з України. Ця рубрика присвячена розгляду взаємозв'язків української та зарубіжної літератур, здобутків української перекладацької школи, українських образів і мотивів.

Творче завдання. Ця рубрика для тих, хто хоче стати успішним і досягти великих висот у житті. Для цього потрібно бути творчим і самостійним, мати власну думку й уміти її довести, навчитися здобувати інформацію за допомогою сучасних технологій та опрацювати її. Різноманіття творчих завдань, запропонованих у підручнику, допоможе вам стати справді креативними особистостями.

Після кожного розділу вміщено блок запитань і завдань **«Формуємо літературну компетентність»**. Ми всі розуміємо, що в кожній галузі потрібно бути компетентним, тобто розбиратися в сутності справи, проникати вглиб речей і явищ, робити висновки. Отже, ви теж маєте стати компетентними читачами, уміти не тільки сприймати зміст твору, а й виявляти його художні особливості, жанрові ознаки, аналізувати образи, давати їм оцінку тощо. Компетентність — це те, чого ви особисто досягли, що вмієте й можете, як використовуєте набуті знання в житті.

Завершує підручник **«Словник літературознавчих термінів»**, у якому зібрано основні теоретичні поняття, про які ви дізнаєтеся протягом навчального року. У додатку **«Шанувальникам мистецтва»** ви побачите зображення мистецьких творів різних часів і народів. Робота з ними спрямована на розвиток мовлення, творчих здібностей, підвищення загального рівня вашої культури.

Нехай мандрівка літературними епохами на повітряній кулі буде для вас захопливою й легкою! Чудових вам вражень і піднесених почуттів від зустрічі з прекрасним! Полетіли!..

м. Лондон, Велика Британія

м. Рим, Італія

*Каппадокія,
Туреччина*

ВСТУП

Література і культура

1. Як ви думаєте, що таке *культура*?
2. Яку людину можна назвати *культурною*?
3. Використовуючи знання з всесвітньої історії, пригадайте, які періоди розвитку культури вам відомі, назвіть їх характерні особливості.
4. Розкажіть про пам'ятки культури у вашому регіоні.

Без культури важко уявити наше суспільство. Усе, що створено людьми, називають *культурою*. Це можуть бути і матеріальні речі, і духовні надбання. Слово *культура* з латини означає «опрацювання», «обробка», «виховання», «розвиток». Отже, розвиток культури визначає й розвиток усього суспільства.

Поняття «культура» можна використовувати в широкому й вузькому значеннях. У *широкому значенні* — це будь-яка діяльність, форми пізнання та самовираження людей, накопичені ними знання, уміння й навички, система цінностей, у тому числі соціальні відносини, норми поведінки, оцінки, виховання тощо. А у *вузькому значенні* — це інтелектуальна й художня діяльність людей та її результати.

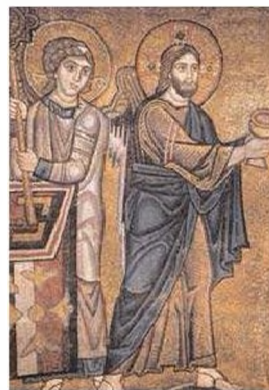
До поняття «художня культура» належить і мистецтво, проте це поняття значно ширше, адже воно охоплює різні види художньої діяльності.

Література — це частина культури, а точніше художньої культури, до якої належать й інші види мистецтва. *Художня література* — це мистецтво слова, вона відображає дійсність не прямо, а опосередковано, у художніх образах. Література тісно пов'язана з розвитком культури в різних країнах.

Могутня Візантійська держава утворилася в 395 р. й досягла свого розвитку в епоху Середньовіччя. Основою культури стало християнство. Ідеї любові до ближнього, співчуття й милосердя, рівності всіх людей відтворено в різних видах мистецтва. У 988 р. християнство з Візантії поширилося й у Київській Русі. За часів правління великого князя Ярослава Мудрого її столиця Київ стала суперницею Цареграда (так називали тоді Константинополь, нині м. Стамбул).

Візантійські мозаїки Святої Софії (Київ).
Євхаристія. Фрагмент. Христос і Ангел. XII ст.

1. Який твір мистецтва (літератури, музики, образотворчого мистецтва тощо) особливо запам'ятався вам останнім часом? Чому?
2. Які особливості культури народу або країни в ньому виявилися?
3. Якими, на вашу думку, є особливості сучасної культури?

Роди літератури

У художній літературі визначають три роди — *епос*, *лірику* та *драму*. Що ж таке *літературний рід*? Це дуже широке й загальне поняття, яке охоплює подібні за способом художньої організації твори різних жанрів.

Епос виник у глибоку давнину, його зародки знаходимо в усній народній творчості, міфах різних народів. Найдавніші форми епосу — *міф*, *казка*, *легенда*, *сказання*. Епічний твір відтворює випадок або цілу історію з життя героїв. Автор об'єктивно зображує дійсність, з'ясовуючи причини та наслідки вчинків героїв, подаючи життя в його природному розвитку. До епосу належать такі жанри: *епопея*, *роман*, *повість*, *оповідання*, *нарис* тощо.

Провідною ознакою **лірики** є емоційне переживання якоїсь події. Лірика відзначається суб'єктивністю, тобто вона зорієнтована на показ не зовнішнього, а внутрішнього світу особистості, на відтворення порухів душі, емоцій і почуттів. Людина в ліриці є і головним об'єктом зображення, і суб'єктом, який є важливою частиною художнього світу твору. Лірика має велике розмаїття жанрів (наприклад, *вірш*, *сонет*, *ода* тощо). Нерідко ознаки лірики в межах одного твору поєднуються з ознаками епосу, тоді виникають так звані ліро-епічні жанри (*балада*, *поема* та ін.).

Драма відображає світ у дії. Її специфіка полягає в тому, що в ній завжди є конфлікт. Драма має особливі форми організації художнього мовлення — *діалог*, *монолог*, *полілог*. Протягом тривалої історії склалися такі жанрові різновиди драми, як *трагедія*, *комедія*, *власне драма*, *водевіль*, *мелодрама*, *трагікомедія* тощо. Драма взаємодіє з лірикою та епосом, відповідно виникають твори ліричної або епічної драми.

Український героїчний епос виник у сиву давнину. Його перші зразки знаходимо в українській обрядовій поезії, казках, легендах і переказах. Яскравим прикладом героїчного епосу Київської Русі є «Слово о полку Ігоревім», доби козаччини — думи й історичні пісні («Козак Голота», «Самійло Кішка», «Маруся Богуславка», «Перемога над Корсунем» та ін.). Витоки української лірики — в усній народній творчості.

1. Як ви зрозуміли поняття «літературний рід»? Назвіть літературні роди.
2. На прикладі прочитаних вами творів (зарубіжних або українських авторів) розкрийте особливості епосу, лірики або драми.

1. Створіть презентацію улюблених творів давнього епосу, доберіть ілюстрації до них в Інтернеті.
2. За допомогою Інтернету знайдіть інформацію про розвиток драми в країнах Сходу та Заходу. Підготуйте повідомлення.

Літературний процес

Мистецтво слова ніколи не спиняється у своєму розвитку. На кожному етапі літературного процесу були свої здобутки. Він має свої особливості в різних країнах.

У літературному процесі визначають окремі епохи, зумовлені загальними закономірностями художньої літератури в ту чи іншу добу. У літературі Західної Європи виокремлюють такі основні епохи: античність, Середньовіччя, Відродження (Ренесанс), класицизм, бароко, Просвітництво, романтизм, реалізм, модернізм, постмодернізм і етап сучасної літератури. На Сході літературний процес має свої етапи й особливості, у літературі США, Австралії — свої.

Важливими чинниками й показниками літературного процесу є літературні напрями й течії. *Літературному напрям* властиве коло усталених проблем, тем, мистецьких орієнтацій, художніх тенденцій і підходів. У межах напрямів визначають літературні течії. *Літературна течія* — це спорідненість творчих принципів на основі подібних естетичних засад. Отже, літературний напрям і літературна течія співвідносяться між собою як ціле й часткове.

В Україні художня література має свої специфічні етапи. За Д. Чижевським, у давній українській літературі визначають українську середньовічну літературу XI–XV ст., а також літературу доби Ренесансу й бароко. Етап нової української літератури охоплює романтизм і реалізм. Наприкінці XIX — на початку XX ст. формується модернізм, що згодом поступився постмодернізму. У сучасний період в українській літературі простежується ціла низка новітніх явищ.

1. Як ви зрозуміли поняття «літературний процес»?
2. Назвіть етапи літературного процесу в Західній Європі й Україні. Які епохи збігаються?
3. Розкрийте поняття «літературний напрям» і «літературна течія».

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- Література — вид художньої культури, мистецтво слова.
- Літературні роди — епос, лірика, драма. В основі епосу — подія, лірики — її емоційне переживання, драми — дія.
- Літературний напрям і літературна течія — основні поняття літературного процесу, вони співвідносяться як ціле й часткове.

ФОРМУЄМО ЛІТЕРАТУРНУ КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Дорогі друзі, пропонуємо вам виконати усно або письмово (у зошиті) комплекс завдань, які допоможуть виявити, наскільки ви засвоїли матеріал з теми. Компетентнісні завдання мають чотири рівні складності. **I рівень** — прочитання та розуміння тексту з елементами аналізу. **II рівень** — установлення відповідностей, обґрунтування. **III рівень** — робота з текстом, характеристики, власні оцінки. **IV рівень** — зв'язне мовлення, творче самовираження, робота з інформаційними ресурсами.

Емоційно-ціннісна лінія

I рівень. Завдання 1. Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Найбільш емоційним родом літератури є

- А** кіно
- Б** лірика
- В** драма
- Г** театр
- Д** епос

II рівень. Завдання 2. Установіть відповідність між жанрами та їх пафосом (провідна ідея, емоційний зміст).

Жанр	Пафос
1 казка	А комічний
2 трагедія	Б трагічний
3 ода	В повчальний
4 билина	Г героїчний
	Д величальний

III рівень. Завдання 3. Охарактеризуйте свого улюбленого літературного героя. Поясніть, які риси вам у ньому подобають, а які не подобаються.

IV рівень. Завдання 4. Розкажіть про те, які моральні цінності утверджуються в літературному творі, який привернув вашу увагу. Переконайте своїх однокласників у необхідності його прочитання (6–8 речень).

Літературознавча лінія

I рівень. Завдання 5. Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Найдавнішими формами епосу були

- А** сонет, вірш, ода
- Б** міф, казка, легенда
- В** комедія, трагедія, мелодрама
- Г** поема, балада, сказання
- Д** лірика, драма, обряд

II рівень. Завдання 6. Установіть відповідність між літературними родами та жанрами.

Літературний рід

- 1 драма
- 2 ліро-епос
- 3 епос
- 4 лірика

Жанр

- А трагедія
- Б вірш
- В колядка
- Г роман
- Д балада

III рівень. Завдання 7. Продовжте речення. *Літературний рід — це ...*

IV рівень. Завдання 8. Установіть належність до роду й жанру літературного твору, який ви прочитали останнім часом. Назвіть його родові й жанрові ознаки.

Компаративна лінія

I рівень. Завдання 9. Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Як ціле й часткове між собою співвідносяться

А напрям і течія	Г бароко і класицизм
Б міф і казка	Д мистецтво і реальність
В античність і середньовіччя	

II рівень. Завдання 10. Яке поняття ширше — культура чи мистецтво? Обґрунтуйте відповідь.

III рівень. Завдання 11. Установіть, чим відрізняються за своїми ознаками епос і лірика. Складіть порівняльну таблицю.

IV рівень. Завдання 12. Доведіть, що українська література має подібність із літературним процесом європейських літератур і водночас національну специфіку (6–8 речень).

Культурологічна лінія

I рівень. Завдання 13. Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Християнська культура поширилася в Київській державі через посередництво

А Танської держави	Г Новгородської держави
Б Візантійської держави	Д арабсько-мусульманської держави
В Московської держави	

II рівень. Завдання 14. Установіть відповідність між жанрами та творами усної народної творчості.

Жанр

- 1 героїчний епос
- 2 казка
- 3 дума
- 4 історична пісня

Твір

- А «Пісня про Байду»
- Б «Козак Голота»
- В «Слово о полку Ігоревім»
- Г «Фарбований шакал»
- Д «Коли розлучаються двоє...»

III рівень. Завдання 15. Які різновиди художньої культури вам відомі? Розкрийте їх специфічні особливості, наведіть приклади творів.

IV рівень. Завдання 16. Уявіть, що вас запросили на телебачення розповісти про значення культури в житті сучасної людини. Складіть тези свого виступу (6–7 речень).

СВЯЩЕННІ КНИГИ ЛЮДСТВА ЯК ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТУРИ І ДЖЕРЕЛО ЛІТЕРАТУРИ

ЩО ПОТРІБНО ЗНАТИ Й УМІТИ:

РОЗУМІТИ ЗНАЧЕННЯ СВЯЩЕННИХ КНИГ ДЛЯ РОЗВИТКУ
СУСПІЛЬСТВА, КУЛЬТУРИ Й МИСТЕЦТВА;

РОЗПОВІДАТИ ПРО ПОХОДЖЕННЯ
Й БУДОВУ ВЕД, БІБЛІЇ, КОРАНУ;

РОЗКРИВАТИ ЗМІСТ ОКРЕМИХ МІФОЛОГІЧНИХ
СЮЖЕТІВ СВЯЩЕННИХ КНИГ;

ХАРАКТЕРИЗУВАТИ МІФОЛОГІЧНІ
ОБРАЗИ Й СИМВОЛИ В МИСТЕЦТВІ;

ВИЗНАЧАТИ ГУМАНІСТИЧНІ
ЦІННОСТІ У СВЯЩЕННИХ
КНИГАХ ЛЮДСТВА.

Коран. VII ст.

Біблія. Видання
І. Федорова. 1581 р.

Рігведа.
XIX ст.

Загальнокультурне значення священих книг народів світу

1. Які священні книги людства ви знаєте? Назвіть їх.
2. Розкажіть про ті священні книги, які має ваша родина.
3. Як ви думаєте, для чого люди звертаються до священних книг?

Найдавнішими пам'ятками культури народів світу є священні книги — *Веди, Біблія, Коран, Авеста, Тора* та ін. Їх створювала не одна людина й навіть не група людей, а цілі покоління. Давні тексти склалися століттями. Спочатку вони існували в усній формі, а потім їх стали записувати й перекладати різними мовами. Священні книги стали основою різних релігій, бо в них закладено духовний досвід багатьох поколінь, моральні настанови, уявлення про добро і зло. У священних книгах знайдемо й відгомін далеких історичних подій, але не в реальному, а в міфологізованому відтворенні — у сюжетах, мотивах, образах, символах, що набувають глибокого прихованого змісту.

Священні книги людства стали невичерпним джерелом світового мистецтва. Вони також визначають норми поведінки й моралі не тільки в давні часи, а й у наш час.

1. Які релігійні свята відзначають у вашій родині?
2. З якими відомими міфологічними сюжетами вони пов'язані?

ДИСКУСІЯ

«Бог — це дорога і вищий закон...» — писав Г. Сковорода. А ви як думаєте? Що для вас особисто означає поняття «Бог»?

ВЕДИ

(Огляд)

Давні пам'ятки індоєвропейської словесності, які були створені впродовж II–I тис. до н. е., називаються **Веди** (із санскриту — «книги знання», «мудрість», «учення»). Вони стали основою різних релігій — *індуїзму, буддизму, брахманізму, джайнізму*.

У Ведах знайшли відтворення уявлення давніх людей Індії та багатьох народів Азії про створення світу та його будову, про богів та інших істот, а також ритуали й моральні принципи.

Відомо чотири збірки Вед: «*Рігведа*» — книга гімнів богам, «*Самаведа*» — книга пісень, «*Яджурведа*» — книга жертвоприношення, «*Атхарваведа*» — книга магичних заклинань (це також перший індійський текст, пов'язаний із медициною).

Система ведичної міфології охоплює кілька рівнів: 1) божественний (*Агни, Сома, Притхві* та ін. — земні боги; *Індра, Рудра, Анас* та ін. — атмосферні; *Варуна, Мітра, Вішну, Савітар* та ін. — небесні); 2) абстрактні поняття (*Кала* —

«час», *Шраддха* — «віра», *Кама* — «бажання» та ін.); 3) напівбожественні персонажі; 4) міфічні герої та жерці (*Ману*, *Ахтарван*, *Канва*, *Кутса* та ін.); 5) ворожі демонічні персонажі (*Врітра*, *Вала*, *Шушина*, *Шамбара* та ін.); 6) тварини, рослини, атрибути ландшафту; 7) людина в міфологічному аспекті; 8) символи (різні знаки, предмети вжитку — *колесо*, *посуд*, *цілюще зілля* тощо) та ін. Божественний рівень утворюють 33 боги (у деяких джерелах 3333, 3306, 3339).

Індра. Камбоджа. IX ст.

Боги у Ведах є: земні, атмосферні й небесні. Для ведичної міфології було характерне поклоніння багатьом богам, головним серед яких уважався *Індра* — бог над усіма богами. Оспівувалися також *Сур'я* — «сонце», *Вайя* — «вітер», *Ушас* — «ранкова зоря», *Агни* — «вогонь», *Яма* — «смерть». Це була перша спроба людства осмислити Всесвіт у його цілісності.

Один із найпоширеніших сюжетів Вед — перемога Індри над Врітрою та іншими демонами, що заважали вільному життю й праці аріїв. Ім'я Врітра із санскриту означало «перепона», «перешкода». Він був супротивником Індри, чинив спротив течіям рік, створював темний хаос. Проте Індра здобуває численні перемоги над Врітрою та іншими лихими персонажами, бо його сила безмежна. Отже, перемогами Індри давні люди пояснювали явища природи. Образ Індри як позитивного героя оспівувався та ідеалізувався (як, наприклад, Прометей у грецьких міфах).

1. Коли виникли Веди? Які збірки входять до зібрання Вед?
2. На виникнення яких релігій вплинули Веди?
3. Як давні люди у Ведах пояснювали природні явища? У боротьбі яких сил це виявилось?

БІБЛІЯ

1. Які біблійні образи вам відомі? Розкажіть про них.
2. У яких літературних творах траплялися біблійні сюжети?

Найдавніші твори Біблії з'явилися ще у XII ст. до н. е., а останні — у перші століття н. е. Слово *Біблія* з давньогрецької мови означає «книги», або «зібрання книг». Спорідненим із словом *Біблія* є відоме нам слово *бібліотека*. Біблія складається з 66 текстів. Учені встановили, що вони різні за змістом і часом створення. Біблію писали більше 40 авторів, її створювали протягом 1500 років. Серед них були мандрівні філософи, судді, царі, пастухи, поети. Одні книги більш докладні, подібні до наукових трактатів, другі — дуже поетичні, треті — повчальні. При всьому розмаїтті текстів Біблія все ж таки зберігає гармонійну єдність завдяки наскрізній темі — це розповідь про духовні пошуки людства й необхідність його спасіння через Ісуса Христа.

Біблія складається з двох основних частин — Старого та Нового Заповітів. *Старий Заповіт* написаний староєврейською мовою, а окремі частини — арамейською. *Новий Заповіт* створений давньогрецькою мовою. Багато слів і висловів, які ми й тепер використовуємо, прийшли до нас із цих мов через Біблію: *дерево пізнання, месія, Пасха, рай, пекло, жертва, гріх, іти на хрест* та ін.

Старий Заповіт має такі частини: 1) *П'ятикнижжя Мойсеєве* (Буття, Вихід, Левит, Числа, Повторення Закону); 2) *Книги історичні* (Книга Ісуса Навина, Книга Суддів, Книга Рут, Перша і Друга книги царів та ін.); 3) *Книги навчально-поетичні* (Книга Йова, Книга Псалмів, Книга Приповістей Соломонових, Книга Екклесіастова, Пісня над піснями); 4) *Книги пророцькі* (Книги великих і малих пророків: Ісаї, Єремії, Єзекіїля, Даниїла, Осії, Амоса, Наума та ін.).

У Новому Заповіті є такі частини: 1) чотири *Євангелія* (від святих Матвія, Марка, Луки, Івана); 2) *Книга історична* (Діяння святих апостолів); 3) *Послання апостолів* (Павла, Соборні послання); 4) Книга пророцька (Об'явлення святого Івана Богослова).

Біблійні сюжети й образи стали вічними у світовому мистецтві та літературі.

Найвідомішим перекладом книг Святого Письма староукраїнською мовою є Пересопницьке Євангеліє (1556–1561), виконане архимандритом Пересопницького Пречистенського монастиря на Волині *Григорієм*. Перший повний переклад Біблії українською мовою здійснили *П. Куліш, І. Пулюй та І. Нечуй-Левицький* (друга половина XIX ст.). Найпопулярнішим повним варіантом Біблії українською мовою є переклад *Івана Огієнка* (митрополита Іларіона), уперше надрукований 1962 р.

СТАРИЙ ЗАПОВІТ

СТВОРЕННЯ СВІТУ

(Книга Буття, 1)

Спочатку Бог створив небо та землю. А земля була порожня, і темрява була над безоднею, і Дух Божий ширяв над поверхнею води. І сказав Бог: «Хай станеться світло!» І сталося світло. І побачив Бог світло, що добре воно, — і відділив світло від темряви. І Бог назвав світло: «День», а темряву назвав: «Ніч». І був вечір, і був ранок, — день перший. І сказав Бог: «Нехай станеться твердь¹ посеред води, і нехай буде вона між водою й водою». І Бог твердь учинив, і відділив воду, що під твердю вона, і воду, що над твердю вона. І сталося так. І назвав Бог твердь: «Небо». І був вечір, і був ранок, — день другий. І сказав Бог: «Нехай збереться вода з-під неба до місця одного, і нехай суходіл стане видний». І сталося так. І назвав Бог суходіл: «Земля», а місце зібрання води назвав: «Море». І Бог побачив, що добре воно. І сказав Бог: «Нехай земля вродить траву, ярину, що насіння вона розсіває, дерево овочеве,

¹ *Твердь* — тут: небозвід.

що за родом своїм плід приносить, що в ньому насіння його на землі». І сталося так. І земля траву видала, ярину, що насіння розсіває за родом її, і дерево, що приносить плід, що насіння його в нім за родом його. І Бог побачив, що добре воно. І був вечір, і був ранок, — день третій. І сказав Бог: «Нехай будуть світила на тверді небесній для відділення дня від ночі, і нехай вони стануть знаками, і часами умовленими, і днями, і роками. І нехай вони стануть на тверді небесній світилами, щоб світити над землею». І сталося так. І вчинив Бог обидва світила великі, — світило велике, щоб воно керувало днем, і світило мале, щоб керувало ніччю, а також зорі. І Бог умістив їх на тверді небесній, щоб світили вони над землею, і щоб керували днем і ніччю, і щоб відділяли світло від темряви. І Бог побачив, що це добре. І був вечір, і був ранок, — день четвертий. І сказав Бог: «Нехай вода вироїть дрібні істоти, душу живу, і птаство, що літає над землею під небесною твердю». І створив Бог риби великі, і всяку душу живу плазуючу, що її вода вироїла за їх родом, і всяку пташину крилату за родом її. І Бог побачив, що добре воно. І поблагословив їх Бог, кажучи: «Плодіться, і розмножуйтеся, і наповнюйте воду в морях, а птаство нехай розмножується на землі!» І був вечір, і був ранок, — день п'ятий. І сказав Бог: «Нехай видасть земля живу душу за родом її, худобу, і плазуюче, і земну звірину за родом її». І сталося так. І вчинив Бог земну звірину за родом її, і худобу за родом її, і все земне плазуюче за родом його. І бачив Бог, що добре воно.

СТВОРЕННЯ ЛЮДИНИ

І сказав Бог: «Створімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою, і хай панує вона над морською рибою, і над птаством небесним, і над худобою, і над усією землею, і над усім плазуючим, що плазує по землі». І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її. Він створив, як чоловіка та жінку створив їх. І поблагословив їх Бог, і сказав Бог до них: «Плодіться, і розмножуйтеся, і наповнюйте землю, оволодійте нею, і пануйте над морськими рибами, і над птаством небесним, і над кожним плазуючим живим на землі!» І сказав Бог: «Оце дав Я вам усю ярину, що розсіває насіння, що на всій землі, і кожне дерево, що на ньому плід деревний, що воно розсіває насіння, — нехай буде на їжу це вам! І земній усій звірині, і всьому птаству небесному, і кожному, що плазує по землі, що душа в ньому жива, — уся зелень яринна на їжу для них». І сталося так. І побачив Бог усе, що вчинив. І ото, — вельми добре воно! І був вечір, і був ранок, — день шостий.

(Переклад із старовірської Івана Огієнка)

1. Про які явища природи йдеться в сюжеті про створення світу й людини?
2. Відтворіть послідовно (по днях) те, що створив Бог.
3. Яке місце призначалося людині в створеній Богом картині світу?

КАЇН І АВЕЛЬ

(Книга Буття, 4)

У Адама та Єви народилося двоє синів — Каїн і Авель. І був Авель пас-тух отари, а Каїн був землеробом. І сталося по деяким часі, і приніс Каїн Богові жертву від плоду землі, а Авель — також приніс своїх овець з отари. І зглянувсь Господь на Авеля й на жертву його. А на Каїна й на жертву його не подивився. І сильно розгнівався Каїн, й обличчя його змінилося. І сказав Господь Каїнові: «Чого ти розгнівався, чого змінилось обличчя твоє?..» І говорив Каїн до Авеля, брата свого. І сталося, як були вони в полі, повстав Каїн на Авеля, брата свого, — і вбив його. І сказав Господь Каїнові: «Де Авель, твій брат?» А той відповів: «Не знаю. Чи я сторож брата свого?» І сказав Господь: «Що ти зробив? Голос крові брата твого взиває до Мене із землі, що розкрила уста свої, щоб прийняти кров твого брата з твоєї руки. Коли ти будеш порати землю, вона більше не дасть тобі сили своєї. Ти вічно будеш блукати й страждати...»

І промовив до нього Господь: «Кожен, хто вб'є Каїна, семикратно буде покараний». І вмістив Бог знак на Каїні, щоб не вбив його ніхто, хто стріне його.

(Переклад із старовірської Івана Огієнка)

Італійського художника **Тиціана Вечелліо** (прибл. 1490–1576) називали *Божественним*. Йому не було й тридцяти років, як він став найкращим митцем у Венеції. Створюючи картини на міфологічні сюжети, митець прагнув відтворити суперечливі й складні характери персонажів. Дивлячись на його полотна, ми завжди відчуваємо величезне напруження пристрастей, як, наприклад, на картині «Каїн і Авель», де відображено кульмінацію цієї історії.

Тиціан. Каїн і Авель. 1544 р.

1. Які дарунки Богові зробив кожен із братів?
2. Чому Каїн правдиво не відповів на запитання Господа?
3. Поясніть слова Бога: «Кожен, хто вб'є Каїна, семикратно буде покараний».
4. Про який тяжкий гріх ідеться в біблійному сюжеті?

ДИСКУСІЯ

Поміркуйте над рядками: «І зглянувсь Господь на Авеля й на жертву його. А на Каїна й на жертву його не подивився». Як ви думаєте, чому Бог по-різному поставився до дарів, що принесли Йому брати?

МОЙСЕЙ

(Книга Вихід)

У Старому Заповіті Мойсея зображено як провідника Божої волі серед ізраїльського народу. Використовуючи Інтернет, зберіть відомості про біблійного героя Мойсея, його народження та земний шлях.

ЯВЛЕННЯ БОГА МОЙСЕЄВИ НА ХОРИВІ

Мойсей пас отару й прийшов був до Божої гори, до Хориву. І з'явився йому Ангел Господній у полум'ї огнюному з-посеред тернового куща. І побачив він, що та тернина горить огнем, але не згоряє кущ. І сказав Мойсей: «Зійду-но й побачу це велике видіння, — чому не згоряє та тернина?» І побачив Господь, що він зійшов подивитися. І кликнув до нього Бог з-посеред тієї тернини й сказав: «Ось я!» (...) І промовив Господь: «Я справді бачив біду Свого народу, що в Єгипті, і почув його зойк перед його гнобителями, бо пізнав Я болі його. І Я зійшов, щоб визволити його з єгипетської руки, щоб вивести його з цього краю до Краю доброго та широкого, до Краю, що тече молоком і медом... А тепер іди ж, і Я пошлю тебе до фараона, і виведи з Єгипту народ Мій, синів Ізраїлевих!.. Я буду з тобою!..»

(Переклад із староєврейської Івана Огієнка)

1. Як ви зрозуміли символічний образ куща, що «горить, але не згоряє» (його ще називають *неопалимою купиною*)?
2. До якої місії Господь покликав Мойсея?

ЗАГИБЕЛЬ ЄГИПТЯН У МОРІ

І рушив Ангел Божий, що йшов перед Ізраїльським табором, і пішов за ними; і рушив стовп хмари перед ними, і став за ними, і ввійшов він у середину між табором Єгипту й між табором Ізраїлів. І була та хмара й темрява для Єгипту, а ніч розсвітив він для Ізраїля.

В. Котарбицький. Перехід євреїв через море. Друга половина XIX ст.

І простяг Мойсей руку свою на море, — і Господь гнав море сильним східним вітром цілу ніч, і зробив море суходолом, — і розступилася вода. І ввійшли Ізраїлеві сини в середину моря, як на суходіл, а море було для них муром із правиці їхньої та з лівиці їхньої. А єгиптяни гналися, і ввійшли за ними всі фараонові коні й колісниці його... І поглянув Господь на єгипетський табір у стовпі огня й хмари, та й привів у замішання єгипетський табір. І покидав колеса з колісниць його, і вчинив, що йому було тяжко ходити. І єгиптяни сказали: «Утікаймо від ізраїльтян, бо Господь воює за них з Єгиптом!» І промовив Господь до Мойсея: «Простягни свою руку на море, і нехай вернеться вода на єгиптян, на їхні колісниці...» І простяг Мойсей руку свою на море, — і море вернулося, коли настав ранок, до сили своєї, а єгиптяни втікали навпроти нього. І кинув Господь єгиптян у середину моря! І вернулася вода... Жоден із них не залишився! А Ізраїлеві сини йшли суходолом у середину моря, а море було для них муром із правиці їхньої і з лівиці їхньої.

І визволив Господь того дня Ізраїль з єгипетської руки. (...) І побачив Ізраїль сильну руку, яку виявив Господь у Єгипті, — і став боятися той народ Господа! І ввірував він у Господа, та в Мойсея, раба Його.

(Переклад із старовірської Івана Огієнка)

1. На чиєму боці був Господь у поданому сюжеті?
2. Які художні засоби використані в біблійному тексті? Розкрийте їх роль.
3. Яке диво відбулося у творі? Визначте роль мотиву чуда в розкритті провідної ідеї.

Мойсей виводить свій народ через пустелю з Єгипту. Червоне море розійшлося, і євреї пройшли по його дну, як по суші, а море потопило ворогів. Коли ізраїльському народові нічого було їсти, Бог посилав їжу — манну небесну, коли нічого було пити, Мойсей ударив палицею по скелі й звідти потекла вода. 40 років ішли євреї слідом за Мойсеєм до землі обітваної. Через тривалі випробування євреї втрачали сили й віру в досягнення мети. І тільки Мойсей не втрачав надії в Бога, віру в кращу долю. На горі Сінай він отримав від Бога скрижалі з десятьма заповідями. Це була духовна підтримка Господа народові.

ДЕСЯТЬ БОЖИХ ЗАПОВІДЕЙ

І Бог промовляв усі слова оці, кажучи: «Я — Господь, Бог твій, що вивів тебе з Єгипетського краю, з дому рабства.

1. Хай не буде тобі інших богів передо Мною!
2. Не роби собі різьби й усякої подоби з того, що на небі вгорі, і що на землі долі, і що у воді під землею. Не вклоняйся їм і не служи їм, бо Я — Господь, Бог твій, Бог заздрисний, що карає за провину батьків на синах, на третіх і на четвертих поколіннях тих, хто ненавидить Мене, і що чинить милість тисячам поколінь тих, хто любить Мене, і хто держиться Моїх заповідей.
3. Не призывай Імення Господа, Бога твого, надаремно, бо не помилує Господь того, хто призиватиме Його Імення надаремно.
4. Пам'ятай день суботній, щоб святити його! Шість днів працею і роби всю працю свою, а день сьомий — субота для Господа, Бога твого: не роби

жодної праці ти, і син твій, і дочка твоя, раб твій, та невольниця твоя, і худоба твоя, і приходько твій, що в брамах¹ твоїх. Бо шість днів творив Господь небо та землю, море та все, що в них, а дня сьомого спочив; тому поблагословив Господь день суботній і освятив його.

5. Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі!

6. Не вбивай!

7. Не чини перелюбу!

8. Не кради!

9. Не свідкуй неправдиво на свого ближнього!

10. Не жадай дому ближнього свого, не жадай жони ближнього свого, ані раба його, ані невольниці його, ані вола його, ані осла його, ані всього, що ближнього твого!»

(Переклад із старовірської Івана Огієнка)

1. Як ви думаєте, чому саме Мойсееві Господь передав десять заповідей?
2. Як ви зрозуміли другу та третю заповіді?
3. Як ви шануєте своїх батьків?
4. Які Божі заповіді є особливо актуальними для сучасності?

НОВИЙ ЗАПОВІТ

ЄВАНГЕЛІЯ

Ім'я Ісус (із старовірської — *Йошуа, Іешуа, Господь рятує*) дала синові мати Марія, а *Христос* — це грецьке слово, що означає «цар», «месія», тобто володар Царства Божого. Про життя та діяння Ісуса Христа йдеться в Євангеліях, що розпочинають Новий Заповіт. Слово *Євангеліє* з грецької означає «добра звістка».

МУДРЕЦІ ЗІ СХОДУ ПОКЛОНЯЮТЬСЯ ІСУСОВІ

(Євангеліє від Матвія)

Коли ж народився Ісус у Віфлеємі Юдейським, за днів царя Ірода, то ось мудреці прибули до Єрусалима зі сходу й запитали: «Де народжений Цар Юдейський? Бо на сході ми бачили зорю Його й прибули поклонитися Йому». І як зачув це цар Ірод, занепокоївся, а з ним увесь Єрусалим. І, зібравши всіх первосвящеників і книжників² людських, він вишитував у них, де має Христос народитися. Вони ж відказали йому: «У Віфлеємі Юдейським...» (...) Тоді Ірод покликав таємно отих мудреців і докладно вишитував їх про час, коли з'явилася зоря. І він відіслав їх до Віфлеєма, говорячи: «Ідіть і пильно розвідайте про Дитятко, а як знайдете, сповістіть мене,

¹ *Брама* — тут: місто.

² *Книжники* — учителі Закону Божого.

щоб і я міг піти й поклонитися Йому». Вони ж царя вислухали й пішли. І ось зоря, що на сході бачили її, ішла перед ними, аж прийшла й стала зверху, де Дитятко було. Побачивши зорю, вони надзвичайно зраділи. І, увійшовши до дому, знайшли там Дитятко з Марією, Його матір'ю. І впали вони ницьма, і вклонилися Йому, і, відчинивши скарбниці свої, піднесли Йому свої дари: золото, ладан і смирну. А всі остережені, щоб не вертатися до Ірода, пішли іншим шляхом до своєї землі.

(Переклад із давньогрецької Івана Огієнка)

Італійський художник **Сандро Боттічеллі** (1445–1510) зображує євангельську подію як величезне таїнство. На задньому плані композиції — Святе сімейство. Ісус викликає в присутніх благоговіння. Місце, де відбувається зустріч східних мудреців із Марією та Христом, — це світ древності, але скрізь проглядають паростки нового життя. Серед каменів ми бачимо зелень, що символізує добру звістку.

С. Боттічеллі. Поклоніння волхвів. 1474–1475 рр.

1. Як ви думаєте, чому цар Ірод хотів дізнатися про місце народження Ісуса?
2. Який християнський символ з'являється в цьому сюжеті?
3. Які дари принесли мудреці (їх називали *волхвами*) Ісусові? Що вони означали?
4. Яке релігійне свято пов'язане з цим біблійним сюжетом? Як відзначають його у вашій родині, місцевості?

Служіння Христа тривало майже три роки. За цей час він відвідав різні куточки Палестини — Юдею, Галілею, Самарію та ін. Христос лікував хворих, творив різні дива, проповідував Царство Боже. Він розповідав людям притчі, різні життєві історії, які мали глибокий філософський зміст.

ПРИТЧА ПРО БЛУДНОГО СИНА

(Євангеліє від Луки)

Він оповів: «У чоловіка одного було два сини. І молодший із них сказав батькові: “Дай мені, батьку, належну частину маєтку”. І той поділив поміж ними маєток. А по небагатьох днях зібрав син молодший усе, та й подався до далекого краю, і розтратив маєток свій там, живучи марнотратно. А як усе прожив, настав голод великий у тім краї, — і він став бідувати. І пішов він тоді й пристав до одного з мешканців тієї землі, а той вислав його на поля свої пасти свиней. І бажав він наповнити шлунка свого хоч стручками, що їли свині, та ніхто не давав їх йому. Тоді він спам'ятався й сказав:

“Скільки в батька мого наймитів мають хліба аж надмір, а я отут з голоду гину!” Піду я до батька свого, та й скажу йому: “Прогрішився я, отче, проти неба та супроти тебе... Недостойний я вже зватися сином твоїм; прийми ж мене, як одного зі своїх наймитів”... І, уставши, пішов він до батька свого. А коли він далеко ще був, батько вгледів його. І переповнився жалем, і побіг, і кинувся на шию йому, і зачав цілувати його! І озвався до нього той син: “Прогрішився я, отче, проти неба та супроти тебе, і недостойний вже зватися сином твоїм”... А батько рабам своїм каже: “Принесіть негайно одягу найкращу, зодягніть його, персня подайте на руку йому, а сандалі — на ноги. Приведіть теля відгодоване та заколіть — будемо їсти й радіти, бо цей син мій був мертвий — і ожив, був пропав — і знайшовся!” І почали веселитися вони.

А син старший його був у полі. І коли він ішов і наближався до дому, почув музику та танці. І покликав одного зі слуг і спитав: “Що це таке?” А той каже йому: “То вернувся твій брат, і твій батько звелів заколоти теля відгодоване...” І розгнівався той, — і ввійти не хотів. Тоді вийшов батько й став просити його. А той син сказав батькові: “Ото стільки років служу я тобі, і ніколи наказу твого не порушив, — ти ж ніколи мені й козеняти не дав, щоб із приятелями своїми потішився я... Коли ж син твій вернувся, оцей, що проїв твій маєток, ти для нього звелів заколоти теля відгодоване”... І сказав батько йому: “Ти завжди зі мною, дитино, і все моє — то твоє! Веселитись і тішитись треба, бо цей брат твій був мертвий — і ожив, був пропав — і знайшовся!”»

(Переклад із давньогрецької Івана Огієнка)

Видатний голландський художник **Рембрандт Харменс ван Рейн** (1606–1669) у своїх картинах на біблійні сюжети розкриває світ людських почуттів. «Повернення блудного сина» — найбільше за величиною полотно митця, для якого він власноруч зшив чотири великі тканини. Картина написана так, щоб глядач опинявся ніби на місці молодшого сина, який стоїть на колінах перед батьком, котрий уособлює Господа. Перед Ним стоїмо ми всі — ті, хто помиляється, падає, проте знаходить у собі сили піднятися, визнати помилки й покаятися... Ця картина в символічній формі зображує людство, яке заблукало у своїх гріхах і має повернутися до Бога.

Рембрандт.

Повернення блудного сина. 1668–1669 рр.

1. Визначте в прочитаному біблійному сюжеті зачин, розвиток дії, кульмінацію та розв'язку. Який момент, на вашу думку, є найнапруженішим?
2. Як ви думаєте, чи правий був батько, що прийняв свого молодшого сина в дім і пробачив його?
3. Що означають слова батька «син мій був мертвий — і ожив»?

ДИСКУСІЯ

Гріхи дітей перед батьками: чи все скоєне можна виправити?

Ісус Христос востаннє з'являється в Єрусалимі на святі єврейської Пасхи. Там месію схопили за наказом ради старійшин і римського намісника Понтія Пілата. Христа звинуватили в тому, що він начебто оголосив себе новим Царем Юдейським, і засудили до страти через розп'яття на горі Голгофі. Трагічним подіям передує таємна вечеря Христа зі своїми учнями — апостолами, під час якої Ісус передбачив зраду Юди.

ТАЄМНА ВЕЧЕРЯ

(Євангеліє від Матвія)

...Учні підійшли до Ісуса й сказали Йому: «Де хочеш, щоб ми приготували паску спожити Тобі?» А Він відказав: «Ідіть до такого-то в місто й перекажіть йому: “Час Мій близький — справляю Пасху зі Своїми учнями в тебе”». Й учні зробили, як звелів їм Ісус, і почали паску готувати. А коли настав вечір, Він із дванадцятьма учнями сів за стіл. І, як вони споживали, Він сказав: «По правді кажу вам, що один із вас видасть Мене»... А вони засмутилися тяжко, і кожен із них став питати Його: «Чи не я то, о Господи?» А Він відповів і промовив: «Хто руку свою вмочить у миску зі Мною, той видасть Мене. Людський Син справді йде, як про Нього написано, але горе тому чоловікові, що видасть Людського Сина! Було б краще йому, коли б той чоловік не родився!» Юда ж, зрадник Його, відповів і сказав: «Чи не я то, Учителю?» Відказав Він йому: «Ти сказав»... Як вони ж споживали, Ісус узяв хліб, поблагословив, поламав, і давав Своїм учням, і сказав: «Прийміть, споживайте, це — тіло Моє». А взявши чашу, і подяку вчинивши, Він подав їм і сказав: «Пийте з неї всі, бо це кров Моя Нового Заповіту, що за багатьох проливається на відпущення гріхів!..»

(Переклад із давньогрецької Івана Огієнка)

Леонардо да Вінчі (1452–1519) — видатний італійський учений, дослідник, винахідник, архітектор і художник. Його відома картина «Таємна вечеря» знаходиться в домініканському монастирі Санта-Марія делла Граціє в м. Мілані. Постаць Христа освітлена й знаходиться в центрі полотна, а позаду Ісуса — три вікна, як символ Трійці та відкритого нового життя.

*Л. да Вінчі.
Таємна вечеря.
1495–1497 рр.*

1. Які біблійні символи з'являються в цьому сюжеті? Розкрийте їх прихований зміст.
2. З яким релігійним святом пов'язана ця біблійна історія? Розкажіть про особливості його відзначення у вашій місцевості.

Намалюйте ілюстрації до біблійного сюжету, який вам сподобався найбільше. Підпишіть його цитатою з Біблії. Підготуйтеся прокоментувати його на виставці малюнків у класі.

КОРАН

(Огляд)

За допомогою Інтернету підготуйте презентацію про визначні пам'ятки мистецтва ісламу в Україні та за її межами.

Слово *Коран* з арабської «кур'ан» означає «читання». Мусульмани називають цю пам'ятку також «фуркан» («розрізнення правди і кривди, добра і зла»), «гуд» («керівництво на правильному шляху»), «Ель-Кітаб» («Священне Писання»), «Ас-Сухуф» («Благородний сувій»). Мусульмани вважають, що Коран через посередництво Мохаммеда потрапив на землю як «слово і голос» Аллаха.

Хто ж такий Мохаммед? Уважається, що він народився приблизно 571 р. в м. Мекка. Рано втративши батьків, йому довелося самому заробляти на життя. Мандруючи в пошуках кращої долі, він спілкувався з юдеями, християнами та представниками інших вірувань. 595 р. Мохаммед узяв шлюб із Хадіджею, яка мала караванну торгівлю. У зрілому віці він присвятив себе світоглядним шуканням, усамітнівшись на горі Хіра неподалік від Мекки. Там йому було видіння про те, що він мусить стати провідником волі єдиного Бога (Аллаха). Невдовзі видіння повторилося, і Мохаммед повірив у свою місію, ставши пророком ісламу. Про одкровення, які він отримував від Аллаха, Мохаммед став розповідати іншим. Невдовзі в Аллаха й у високе покликання Мохаммеда повірили його рідні, друзі й усі, хто з ним спілкувався.

Крім Мекки, ще одним священним містом, пов'язаним із діяльністю Мохаммеда, є Медіна (з арабської «місто пророка»). У давнину там жило багато євреїв і представників інших вірувань, через що виникали численні конфлікти й навіть релігійні війни. Арабське населення Мекки й Медіни повірило в учення Мохаммеда й допомагало пророкові утверджувати іслам серед інших племен.

Мохаммед поклав «чорний камінь» в основу священного храму Кааба в місті Мецці. А в Медіні відбулася зміна киблі — напрямку, у який мусульмани мали повертати обличчя під час молитви: якщо раніше вони поверталися до Єрусалима, то тепер напрямком киблі став мекканський храм Кааба. У 632 р. Мохаммед помер.

Мохаммед. 1315 р. Мініатюра

Мекка й Медіна є духовними центрами ісламу, куди щороку прибувають прочани з усього світу вклонитися пророку та святим місцям.

Учення Мохаммеда міститься в Корані, який до сьогодні вважається священною книгою для всіх тих, хто сповідує іслам. Прихильників ісламу називають *мусульманами*, мовою їхніх богослужінь є класична арабська.

Коран містить міфологічні сюжети, регламентації релігійних обрядів, моральні приписи й правові настанови, визначає життя та традиції мусульман. Його тексти стосуються різних сфер людської діяльності. У Корані дуже багато сторінок присвячено обов'язкам віруючих. Різні розділи Корану, залежно від нагоди, виголошують під час публічних і приватних молитов, державних і сімейних урочистостей.

Розділи Корану (а їх 114) називаються *сури*. Слово *сура* означає «ряд» (камені, з яких складають стіну). Вона містить від 3 до 286 віршів, які називаються *аятами* (слово *аят* з арабської означає «диво»). Сури не мають хронологічної послідовності, вони розміщені у вільному порядку. За місцем виникнення виокремлюють сури *мекканські* (їх 90, вони створені до 622 р.) і *медінські* (їх 24, вони створені протягом 622–623 рр.).

У Корані утверджується сила єдиного Бога — Аллаха. Його прославленням починається кожна із сур. У Корані є позитивні й негативні міфологічні персонажі, між ними, як і в Біблії, триває запекла боротьба. Багато текстів присвячено моральному вдосконаленню людини, нормам її поведінки в суспільстві, стосункам із Богом.

Сприйнятий як слово Аллаха, Коран став джерелом формування єдиної літературної мови арабських народів і стимулом її поширення в країнах Азії, Африки й інших континентів.

Перший український переклад Корану здійснив *Олександр Абраньчак-Лисенецький* в 1913 р. Переклад окремих сур Корану зробив відомий український сходознавець *Агатангел Кримський*. Окремі розділи Корану переклав *Ярема Полотнюк*.

1. Що вам відомо про життя та діяльність Мохаммеда?
2. Розкажіть про побудову Корану. Якою мовою він написаний?
3. На формування якої релігії вплинув Коран?

Робота в групах. 1. Визначте подібність Біблії та Корану. 2. Визначте відмінності між Біблією та Кораном. Висновки оформіть у таблицях.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- Веди, Біблія та Коран стали основою для різних релігій (Веди — *індуїзму, буддизму, брахманізму, джайнізму*, Біблія — *християнства*, Коран — *ісламу*).
- Образи й сюжети священних книг стали вічними для світового мистецтва та літератури.
- Веди, Біблія та Коран містять відгомін давніх історичних подій, уявлення давніх людей про світ, норми моралі та поведінки, роздуми про ідеал.

ФОРМУЄМО ЛІТЕРАТУРНУ КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Емоційно-ціннісна лінія

I рівень. *Завдання №1.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Каїн учинив гріх

- А** жадібності
- Б** крадіжки
- В** убивства
- Г** гордоти
- Д** зречення

II рівень. *Завдання 2.* Установіть відповідність між біблійними образами й днями створення світу (за Старим Заповітом).

	<i>Образи</i>	<i>День</i>
1	земля і вода (море)	А перший
2	чоловік і жінка	Б другий
3	світло й темрява	В третій
4	риби, тварини, птахи	Г п'ятий
		Д шостий

III рівень. *Завдання 3.* Перекажіть один із біблійних сюжетів і розкрийте його повчальний зміст. Чого навчає біблійна історія?

IV рівень. *Завдання 4.* Поясніть моральні настанови, утілені в Божих заповідях.

Літературознавча лінія

I рівень. *Завдання 5.* Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Значення «добра звістка» має книга, яку називають

- А** Коран
- Б** Веди
- В** Євангеліє
- Г** Біблія
- Д** Рігведа

II рівень. *Завдання 6.* Установіть відповідність між образами та провідними ідеями, які в них утілено.

	<i>Образ</i>	<i>Ідея</i>
1	Ісус Христос	А зрада Вчителя
2	батько блудного сина	Б прощення й милосердя
3	Мойсей	В служіння жінці
4	Юда	Г вселюдська любов
		Д спасіння народу

III рівень. *Завдання 7.* Охарактеризуйте один позитивний та один негативний образи персонажів із священних книг. Висловіть власні оцінки їхніх учинків.

IV рівень. Завдання 8. На підставі вашого читацького досвіду назвіть один літературний твір, у якому знайшли втілення християнські сюжети й образи. Поясніть, яку роль вони відіграють у втіленні авторського задуму.

Компаративна лінія

I рівень. Завдання 9. Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Образ Індри з ведичної міфології можна порівняти з героєм давньогрецького міфу

- А** Ікаром
- Б** Нарцисом
- В** Прометеем
- Г** Дедалом
- Д** Зевсом

II рівень. Завдання 10. Намалюйте схему побудови Біблії, покажіть розміщення і співвідношення частин у ній.

III рівень. Завдання 11. Доберіть по 2 прикметники до характеристики образів Каїна й Авеля.

IV рівень. Завдання 12. Визначте подібність і відмінність Біблії та Корану.

Культурологічна лінія

I рівень. Завдання 13. Виберіть правильну відповідь і назвіть букву, яка їй відповідає.

Хліб є традиційним символом тіла Ісуса Христа на святі

- А** Благовіщення
- Б** Пасхи (Великдень)
- В** Різдва
- Г** Воздвиження
- Д** Трійці

II рівень. Завдання 14. Установіть відповідність між релігіями й назвами священних книг.

<i>Релігія</i>	<i>Священна книга</i>
1 християнство	А Авеста
2 іслам	Б Біблія
3 буддизм	В Тора
4 індуїзм	Г Веди
	Д Коран

III рівень. Завдання 15. Назвіть 1–2 мистецькі твори (живопис, скульптура та ін.), у яких знайшли відображення біблійні сюжети. Розкрийте підходи митців до втілення міфологічних подій та образів.

IV рівень. Завдання 16. У священних книгах (Біблія, Коран) згадуються різні міста й країни. Пригадайте, які міфологічні події пов'язані з такими географічними назвами: *Єгипет, Палестина, Віфлеєм, Єрусалим, Мекка, Медина*.

АНТИЧНІСТЬ

ЩО ПОТРІБНО ЗНАТИ Й УМІТИ:

РОЗУМІТИ ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АНТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ;

РОЗРІЗНЯТИ РОДИ І ЖАНРИ АНТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ;

РОЗПОВІДАТИ ПРО МИТЦІВ ДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ ТА ДАВНЬОГО РИМУ;

ПЕРЕКАЗУВАТИ ТА АНАЛІЗУВАТИ ПРОЧИТАНІ ТВОРИ;

ХАРАКТЕРИЗУВАТИ Й ПОРІВНЮВАТИ АНТИЧНІ ОБРАЗИ,
КОМЕНТУВАТИ ЇХ УТІЛЕННЯ У ТВОРАХ МИСТЕЦТВА;

ВИЗНАЧАТИ ВНЕСОК УКРАЇНСЬКИХ
ПЕРЕКЛАДАЧІВ В ОПАНУВАННІ
АНТИЧНОСТІ;

ВИКОРИСТОВУВАТИ
КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ДЛЯ ЗБАГАЧЕННЯ УЯВЛЕНЬ
ПРО ДОБУ АНТИЧНОСТІ.

Вергілій

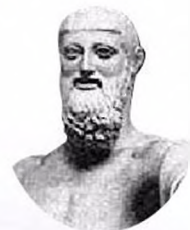
Гораций

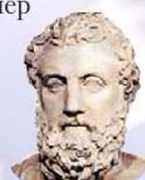
Овідій

Гомер

Тиртей

Есхіл

Сапфо

Поняття про античність, її хронологічні межі. Основні роди та жанри античної літератури

1. Пригадайте, які міфи Стародавньої Греції вам відомі. Перекажіть зміст 1–2 міфів, які ви читали раніше.
2. Охарактеризуйте вашого улюбленого героя грецьких міфів. Які ідеї втілено в цьому образі?

Поняття «античність» у широкому сенсі означає період історії від VIII ст. до н. е. до VI ст. н. е. в регіоні Середземного моря. У вузькому сенсі **античність** — це сукупність надбань давніх греків і римлян, яка стала фундаментом європейської культури. Мистецтво й література Стародавньої Греції (її ще називають *Еллада*) та Стародавнього Риму є складниками античності.

Людина посідає центральне місце у творах античного мистецтва. Для давніх митців особистість була носієм розуму й гармонії. Вони утверджували її цінність, вірили у великі можливості для досягнення досконалості.

Антична література представлена всіма трьома літературними родами — епосом, лірикою та драмою. Їх уперше описав у своїй праці «Поетика» давньогрецький мислитель Арістотель.

Давньогрецька література (найдавніша) створювалася давньогрецькою мовою, а її появі передував тривалий період розвитку фольклору та міфології. Найдавніші пам'ятки, що дійшли до нас, датовані VIII–VII ст. до н. е. Це героїчний епос — поеми «Іліада» й «Одіссея», авторство яких приписують легендарному співцю *Гомеру*. У цей же час зароджується дидактичний епос (*Гесіод*), у VI ст. до н. е. з'являється жанр байки (*Езон*). У VII ст. до н. е. з'являється давньогрецька лірика. З V ст. до н. е. розвивається драма (Есхіл та ін.).

Давньоримська література, використавши здобутки давньогрецької, розпочала свій відлік з III ст. до н. е., створювалася латиною. Героїчний епос представлений поемою «Іліада» Вергілія. Жанр байки в давньоримську літературу ввів Федр. Сатиричні жанри представлені епіграмами *Марціала*, сатирами *Ювенала*. Значного розвитку набула римська історіографія (*Юлій Цезар*, *Корнелій Тацит*, *Тит Лівій*). Розмаїття ліричних жанрів знаходимо у творчості *Овідія* та *Горація*.

1. Розкрийте поняття «античність». Визначте його хронологічні межі.
2. Назвіть провідні жанри античної літератури та їх представників.
3. Яка література є давнішою — давньогрецька чи давньоримська? Якими мовами вони створювалися?

Література Стародавньої Греції

Основні цикли давньогрецьких міфів

1. Назвіть богів давньогрецької міфології. Чим вони відрізнялися від людей? Які функції виконували?
2. Розкажіть про міфи, у яких розкрито: 1) героїзм; 2) ідею мистецтва; 3) моральні якості, стосунки між людьми.

У давньогрецькій міфології визначають такі основні цикли: 1) про створення світу та походження богів; 2) про героїв; 3) про пригоди аргонавтів; 4) про Троянську війну (троянський цикл); 5) про легендарне місто Фіви (фіванський цикл) та ін.

Міфи про створення світу та походження богів відтворено в текстах Гомера та Гесіода. Боги, згідно з уявленнями давніх греків, відрізнялися від людей тим, що вони безсмертні, могутні й здатні творити дива. Зевс керує тим, що є на землі й на небі, Аїд — підземним царством, Аполлон — бог сонця й покровитель мистецтва, Афіна — богиня мудрості, справедливості, а також покровителька оборонної війни. Вона втілює мужність і хоробрість, веде своїх улюбленців до звитяги.

У міфах про героїв йдеться про персонажів, які прославилися своїми подвигами, — Прометей, Персей, Сізіф, Геракл та ін. Багато з них мають божественне походження або залежать від волі богів. У героях утілено уявлення еллінів про людські чесноти.

Захоплюючи *мандрівки й пригоди аргонавтів* на чолі з Ясоном у пошуках золотого руна покладено в основу сюжетів відповідного циклу міфів. Цей знаменитий похід оспівано в поезії Аполлонія Родоського, Піндара, Овідія, у трагедії Евріпіда «Медея».

Троянський цикл міфів сягає егейської доби, або, як її називали, *крито-мікенської культури* (III–II тис. до н. е.). Давньогрецькі співці — аеди й рапсоди — з уст в уста, з покоління в покоління передавали пісні про події легендарного минулого в Іонії, про похід на Трою (або Іліон — звідси назва «Іліада» Гомера). Отже, історичні події перетворювалися на міфи, які відображено в поемах Гомера («Іліада» і «Одіссея») і Вергілія («Енеїда»).

Фіванський цикл міфів пов'язаний із містом Фіви (*семибрамне*). У IV ст. н. е. це місто було важливим політичним центром Стародавньої Греції. У циклі йдеться про таких персонажів, як цар Едіп, Антігона, Алкмеон, а також про успішний похід Епігонів (нащадків) проти Фів. Відгомін фіванського циклу знайдемо у творах Гомера (поема «Одіссея»), Софокла (трагедії «Едіп-цар», «Антігона»), Есхіла (трагедія «Семеро проти Фів») та ін.

М. Комаров. Аргонавти. 1990 р.

1. Поясніть назви давньогрецьких циклів міфів.
2. Які події та географічні місця згадуються в міфах?

Заповніть у зошиті таблицю «Основні цикли давньогрецьких міфів».

Назва циклу міфів	Основні теми	Герої	Утілення у творах

МІФИ ТРОЯНСЬКОГО ЦИКЛУ

Пригадайте із всесвітньої історії, де знаходилася Троя. Підготуйте повідомлення (усно) про Трою.

ТРОЯ

ПАРІСІВ СУД

Далеко від Еллади, ген аж за морем, стояло велике місто Троя. З ним не могло змагатися багатством чи військом жодне з еллінських міст — ні семибрамні Фіви, ні просторі Мікени, ні войовнича Спарта, ні торговий Коринф. Правив Троєю цар Пріам, Зевсів нащадок. Він мав чимало дітей, розумних і гарних. Та найдужче цар пишався старшим сином — Гектором, що, наче молодий дубок, дедалі міцнів і вбивався в силу. А Пріамова дружина Гекаба знову була при надії сповити дитя. Та якось уночі Гекабі наснилося щось жаске, неймовірне, вона закричала й раптом прокинулася. Довго заспокоював дружину Пріам, поки вона нарешті спромоглася на слово.

— Наснилося мені, — почала Гекаба, — наче в нас знайшлася не дитина, а смолоскип, що яскраво й грізно палав. Від того червоного пломеню взялися вогнем усі будинки й стіни високої Трої, зайнялися навіть дерева на горі Іді, завжди зеленій. — Та зненацька цариця знову зайшлася криком, плачем: — Горить... Усе довкола горить! Як важко дихати від того вогню, як важко! — стогнала майже непритомна Гекаба.

Троя. Сучасне фото

А вранці народився в неї хлопчик, напрочуд гарний, великий. Щасливий Пріам не зміг, однак, здолати тривоги, звелів привести віщуна, що добре знався на сновидіннях. Почувши про нічний сон цариці Гекаби, віщун довго мовчав, а тоді, ніби по тяжкій надумі, похмуро промовив:

— То сон лиховісний, Пріаме. Через твого сина, що народився сьогодні, загине священна Троя.

— Що ти сказав? Загине Троя? Через мого сина? — не йняв віри Пріам.

— Загіне! — ствердив віщун. — А щоб того не сталося, дитину треба вбити.

Цареві потьмяніло в очах. Хіба міг він убити дитину, убити власного сина? Але віщун сказав: через нього загине Троя. Загіне священна Троя! Пріам аж почорнів з лиця, і перша паморозь лягла йому на темні скроні, коли наступного дня прийшов його вірний раб Агелай.

— Я покликав тебе, — сказав Пріам тихим, пригаслим голосом, — бо знаю: ти зробиш усе, що я накажу. Візьми оце немовля, мого сина, занеси його в лісові хащі високо на Іді й там покинь. Нехай загине одна дитина, але вічно стоятиме Троя. (...)

Не смів Агелай відмовитися... Але минуло п'ять днів, довгих, нестерпних. Не витримав більше Агелай і подався знову на гору поглянути, що сталося з бідолашним хлоп'ям. Підійшов Агелай до тієї улоговини та з подиву мало не скрикнув: на землі лежала ведмедиця й годувала своїм молоком немовля. Мов заворожений стояв Агелай. А тоді обережно позадкував і сховався за деревом. Коли нарешті ведмедиця почваланала геть, він підняв заснуле дитя, поклав собі в торбу та й заквашився додому. «Ач, яке воно гарне! — милувався дорогою Агелай, зазираючи в торбу. — Нехай мені буде за сина. І ймення дам йому гарне — Паріс». Диву великому здивувалися всі пастухи, що в лісі знайшлося таке гарне, дуженьке дитя. (...)

Царська кров раз у раз озивалася в юнакові. Гарний, дужий, сміливий, він вирізнявся з-поміж інших пастухів, наче ясний сокіл серед чорної галичі. А в юнацьких змаганнях — у борні, у перегонах, у метанні диска чи списа — Паріс завжди ставав переможцем. (...) Не знав юнак, що із захмарного Олімпу за ним пильно стежили очі безсмертних богів і що його вчинки подобалися Громовержцеві. Саме тому, коли на весіллі Зевсового онука Пелея та нерейди Фетіди три найперші богині засперечалися через золоте яблуко з написом «Найвродливіший», володар Олімпу згадав про Паріса:

— Ось хто буде богиням справедливий суддя!

(Переказ із давньогрецької Катерини Гловацької)

1. Назвіть персонажів цього міфу, поділіть їх на групи — боги, герої, люди.
2. Яку роль у розвитку подій відіграють сни та пророцтва?
3. Знайдіть і виразно прочитайте характеристику Паріса.
4. Чому Зевс обрав саме Паріса бути справедливим суддею?

Згідно з міфами, Земля, знемагаючи від непосильного тягаря людського населення, звернулася до Зевса з проханням скоротити людський рід. І Зевс вирішив допомогти Землі, замисливши для цього війну між греками та троянцями. Як же Зевсові вдалося здійснити свій намір? Пелей, цар Фессалії, брав шлюб із Фетідою, дочкою морського царя Нерея. На весіллі Пелея та Фетіди зібралися всі боги, крім богині чвар Ериди, яку забули запросити. Ображена Ерида вирішила помститися богам. Вона кинула їм золоте яблуко з написом «Найвродливіший». На нього претендували три богині: Гера (дружина Зевса), Афіна Паллада (дочка Зевса,

Ж. Л. Давід. Паріс і Єлена. 1788 р.

богиня війни й ремесел) та Афродіта (дочка Зевса, богиня вроди та кохання). Між ними виникла суперечка, бо кожна вважала, що має право володіти золотим яблуком. Тоді Зевс наказав розв'язати цю суперечку Парісу — сину троянського царя Пріама. Паріс присудив яблуко Афродіті, яка пообіцяла віддати йому найвродливішу з усіх смертних жінок — прекрасну Єлену, дружину царя Спарти Менелая. Єлена закохалася в Паріса. Коли Менелай поїхав, Паріс викрав Єлену й привіз її додому, до Трої, але по дорозі могутній бог моря Нерей провів її загибель Парісові й усій Трої.

ВИКРАДЕННЯ ЄЛЕНИ

(...) У зеленій Спарті ясновидчий цар Менелай із пошаною приймав чужодальних гостей. Він багато чув про могутнє заморське місто Трою та про її володаря Пріама, що походив із великого роду Зевсового сина Дардана. Паріса супроводжував його юний родич Еней, син Афродіти й Анхіса, Пріамового брата. Сама божественна мати наказала юнакові їхати з Парісом та скрізь ставати йому в пригоді. Цар Менелай запросив гостей на почесні місця і, поки прислужники ладнали пишну вечерю, розпитав юнаків про їхніх батьків, про міцно муровану Трою та як їм велося в путі. Паріс потай зрадив, що поруч був кмітливий Еней, бо сам він не міг відповісти доладно — йому в голові роїлися думки тільки про ту, заради якої він здолав таку путь.

Паріс знав — Єлена прекрасна, так усі про неї казали, та коли врешті господиня дому увійшла до зали, він мало не скрикнув: то була сама Афродіта! Чи йому це здалося? Врода Менелаявої дружини так збентежила юнака, що він не міг і на слово здобути. Спаленівши, Паріс мовчки стояв і тільки дивився, йому забракло снаги відвести від Єлени очей. А до нього щось казали гожі уста, сяяли ласкавою усмішкою великі блискучі очі. (...) Єлена дивилася на стрункого юнака, на його збентежене вродливе обличчя, і в її серці спалахнув пекучий вогонь. (...) Наступного дня Паріс і Єлена zostалися вдвох: Менелай поїхав, а Еней їм не заважав. Та, певне, була ще з ними невидима для смертних очей золота Афродіта, бо в кожному їхньому погляді й слові відчувалося нестримне кохання. Тепер Паріс уже не мовчав, а говорив вільно, натхненно:

— Ні, сюди я приїхав не торгувати з містами Еллади, не милуватися ними, і не буря прибила до Спарти мій корабель. Я приїхав заради тебе, Єлено, бо в мріях бачив ці променисті очі, це чудове обличчя.

— Ти бачив мене в мріях? — здивувалася Єлена.

— Ще й скільки разів! Бо мені сама Афродіта обіцяла тебе. Це вона послала мене в далеку дорогу, вона вгамувала хвилі, дала ходовий вітер і сама повела корабель. Заради тебе я знехтував дарами найперших богинь — Гери й Афін Паллади, що обіцяли мені владу й славу.

І Паріс розповів усе враженій Єлені: як він мусив обрати найвродливішу з богинь і як він віддав золоте яблуко Афродіті. (...)

— Їдьмо зі мною! Уся Троя схилиться перед твоєю небесною вродою й шануватиме тебе як богиню.

— А Менелай? А цар Агамемнон? Хіба вони стерплять образу? Хіба стерпить ганьбу вся горда Еллада?

— Невже ти думаєш, що могутня Троя безсила тебе захистити? (...)

Швидко мчав назад корабель, прикрашений золотим погруддям богині кохання. А Паріс квапив раз у раз веслярів... Нараз море стало чорніти й братися білими гребінцями, вітер подужчав, загув, небо повилося у важкі хмари; і вже не хвилі, а справжні буруни понесли корабель, наче тріску, по морю.

— О, то мстяться, мабуть, оті лихопомні богині! — вигукнула Єлена, злякано тулячись до Паріса. (...) Та не тільки Геру обурих Парісів нерозважливий учинок. Морський бог Нерей, завжди лагідний, добрий і до всіх смертних зичливий, піднявся зі свого прозорого підводного палацу на морську поверхню й владно спинив корабель.

— Що ти накоїв, Парісе?! — зарокотав його голос, подібний до гуркоту морського прибою. — Ти викрав Єлену на горе собі та на горе всій Трої. Цього ганебного вчинку тобі не подарують ані безсмерті боги, ані люди. Уся Еллада вже береться до зброї, уже бряжчать мечі й щити, і сама божественна войовниця Афіна Паллада взяла в руки свій непомильний спис. Війна буде довга, багато крові проллється. Загинуть у розквіті літ твої численні брати, загине твій батько Пріам, і згорить священна Троя... (...)

Золота богиня Афродіта врятувала Паріса та Єлену від бурі й щасливо довела корабель до троянського берега. Насторожено, мовчки зустріли Паріса троянці, бо до них уже долинули з Еллади якісь темні чутки. А як дізналися, кого він привіз, спохмурніли обличчя в мужів, — надто добре всі розуміли, чим це загрожує Трої. Та ніхто з-поміж них не дорікнув Парісові, бо, коли Єлена ступила на вулиці Трої, навіть старі люди підводилися зі своїх місць, уражені її небесною вродою. А молодші казали:

— Заради такої краси й воювати не сором!

І тільки Кассандра, Парісова віща сестра, глухо ридала.

*Д. Г. Россетті. Єлена
Троянська. 1863 р.*

(Переказ із давньогрецької Катерини Гловацької)

1. Хто з богів допомагав Парісові, а хто помстився йому? Чому?
2. Як учинок Паріса сприйняли його співвітчизники?
3. Які наслідки мало викрадення Єлени?

Ахілл (Ахіллес) — син царя Пелея та морської богині Фетіди. Прагнучи загартувати сина, Фетіда купала його у водах Стіксу (одна з річок Аїда, воду якої вважали отруйною, тому загартовування в ній Ахілла робило його непідвладним смерті). Він мав єдине вразливе місце — п'яту, за яку його тримала, купаючи, мати. За сприяння Афіни й Гери Ахілл здійснив чимало подвигів у Троянській війні. Та все ж таки він загинув героїчною смертю біля мурів Трої на передодні її падіння.

*П. Рубенс. Смерть Ахілла.
1630–1635 рр.*

Троя була могутня й неприступна. Греки ніяк не могли оволодіти містом. Тоді Одиссей умовив греків діяти хитрощами. Він порадив спорудити такого величезного дерев'яного коня, щоб у ньому могли сховатися наймогутніші герої греків. Решта ж війська мала відплисти від берега Троади й заховатися за островом Тенедос. Коли коня ввезуть у місто, герої відчинять браму міста грекам.

ТРОЯНСЬКИЙ КІНЬ

(...) Тільки-но з темних глибин Океану почало підводитись ясне сонце, як троянські дозорці, що чатували на високому мурі, побачили дивне диво: від берега один по одному відпливають чорнобокі ахейські кораблі, і легкий вітер уже напинає їм вітрила.

Ця новина швидко облетіла всю Трою. Збуджені троянці розчинили міську браму й побігли до берега. Здивовано розглядалися вони довкола — увесь табір зруйновано, намети попалено, скрізь безлюдно й порожньо. А що ж ото за споруда? Якийсь кінь, величезний дерев'яний кінь! Збентежені троянці щільно обступили дерев'яного коня, кожному хотілося зблизька глянути на того коня... (...) Тим часом до берега поспішав Аполлонів жрець Лаокоон зі своїми синами. Ще здалеку він став гучно кричати:

— Нещасні! Чи ви глузду позбулися? Невже хтось повірив, що вороги насправді забралися звідси? Хіба ж ви не знаєте, на які хитрощі й підступи вони здатні? Може, у дерев'яному коні сидять озброєні воїни?.. Ой, бійтеся данайців, навіть тих, що приносять дари! (...)

Та, видно, боги засліпили троянцям розум. А якби вони послухалися свого жерця, то священна Троя стояла б і досі. Аж тут здалеку залунали вигуки й галас: пастухи вели з долини ахейця, який добровільно здався в полон. Це

був той молодий воїн, що його ахейці навмисне залишили на узбережжі, і тепер він чинив так, як навчив його хитромудрий Одиссей. (...)

— Звати мене Сінон, роду я небагатого й не збагатів на війні... Ахейці нарешті потюпалися воювати й надумали вертати додому. Та на заваді їм стали супротивні вітри й буревії. Тоді віщун Калхант пояснив, що треба принести в жертву божествам людину. Жахнулися воїни, а лихий Одиссей підказав віщуніві моє ім'я. Та я порвав пута й у темряві втік. (...)

Зворушений тими словами, цар Пріам звелів розв'язати полоненому руки й ласкаво мовив до нього:

— Забудь про своїх кривдників, віднині ти житимеш із нами. Та поясни ще одне. Навіщо ахейці збудували дерев'яного коня? Це якась обітниця богам чи військова споруда? Тільки кажи мені правду. (...)

— Ахейці збудували дерев'яного коня в дарунок Афіні Палладі, аби власкавити сувору богиню.

Повірили троянці підступному Сінонові, його брехливій мові, страшним клятвам та удаваним сльозам. Повірили ті, кого не здолали ні десять років війни, ні криваві рани, ні загибель вождів, родичів, друзів. Раптом усі обернулися до моря. Там, від острова Тенедоса плвли до берега дві здоровенні змії. (...) Кинувся Лаокоон мерщій боронити синів, та змії обвили і його, ще раз і ще. (...)

— То кара! — почувлися голоси. — Кара Лаокоонові за те, що насмілювався кинути спис у коня, подарованого Афіні Палладі. Треба якнайшвидше втягти того коня до міста, щоб грізна богиня зласкавилася. (...)

Нараз із царського палацу вибігла, наче сама не своя, віща Кассандра.

— Схаменіться, люди, отямтесь, адже чорна загибель уже близько! Через вас упаде наша Троя!

Та ніхто віщій Кассандрі не йняв віри, як завжди. Усі гучно веселились і святкували кінець десятилітньої війни. (...)

Уже сонце зайшло та швидко посутеніло, поволі стихала музика й гамір. А в цей час від острова Тенедоса відпливали до Трої чорнобокі кораблі з ахейським військом, готовим до бою. Зійшов ясний місяць, замерехтіли зірки... Ахеєць уже давно чатував на міському мурі. Побачивши нарешті, як блиснув у морі вогонь, Сінон хутко зліз додолу й побіг до дерев'яного коня. Пильно оглядівшись, він подав умовний знак ахейцям, які сиділи всередині, і відчинив старанно замасковані дверця. Обережно, один по одному, повиходили сміливці й наче розтанули в ночі. А незабаром знялися в небо криваві омахи пожеж.

Місто зайнялося враз і звідусіль, і в яскравому світлі заграви було видно,

Дж. Д. Тьєполо. Троянський кінь. 1773 р.

як крізь пролом у міському мурі, крізь той пролом, що зробили вдень самі троянці, тепер убігає до міста ахейське військо. Страшна, кривава була та ніч, остання ніч священної Трої...

(Переказ із давньогрецької Катерини Гловацької)

У давньогрецькій міфології *Афіна Паллада* була богинею мудрості, війни та воєнної стратегії. Вона була однією з найшанованіших богинь у Стародавній Греції. Окрім того, Афіна була покровителькою міст і держав, розуму й винахідливості, мистецтва та ремесел.

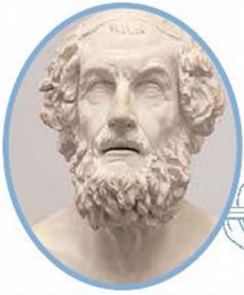
1. Розкажіть про план греків. Хто його придумав?
2. Хто попереджав троянців про загибель Трої?
3. Яку роль у здійсненні цього плану відіграв Сінон?
4. Опишіть картину падіння Трої.

Чи був у троянців шанс урятуватися?

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- У міфологічній картині світу Стародавньої Греції співіснують боги, герої, люди та різні істоти.
- Велику роль у міфологічних сюжетах відіграє воля богів.
- У давньогрецьких міфах відтворено уявлення давніх людей про природу, історичні події і світ.
- У міфологічних персонажах утілено уявлення про чесноти й вади, людські характери, а також думку про ідеал античної людини.

Гомер

приблизно VIII ст. до н. е.

За допомогою Інтернету з'ясуйте особливості побуту та звичаї давніх греків періоду Троянської війни. Як тоді відбувалися битви, який обладунок мали герої?

Відомості про легендарного давньогрецького співця *Гомера* дуже обмежені. Згідно з переказами, він був сином одного з богів, багато мандрував Грецією, брав участь у військових баталіях. Антична традиція зображує його сліпим (хоча саме слово *гомер* іноді тлумачать як «сліпий»).

Гомерові приписують багато творів, але найвизначніші з них — епічні поеми «Іліада» і «Одіссея». Тривалий час вони передавалися з уст в уста, тому в цих творах є нашарування подій різних епох. Лише в VI ст. до н. е. поеми Гомера були записані в Афінах. Ці тексти дійшли до наших днів.

До сьогодні вчені сперечаються, чи справді жила реальна людина на ім'я Гомер і чи справді була автором визначних творів героїчного епосу. Гомерівське питання досі не можна вважати остаточно вирішеним, але дослідження «Іліади» та «Одіссеї» дає підстави стверджувати, що ці поеми створені індивідуальним автором на основі багатой фольклорної традиції.

Поеми Гомера мають велике художнє значення. Вони є свідченням високого рівня античної цивілізації, відображають особливості давньогрецької культури, вірувань, морально-етичних норм, звичаїв і побуту.

В Україні поеми Гомера відомі з часів Київської держави, а в XVII–XVIII ст. їх вивчали в Києво-Могилянській академії, Львівській братській школі. Мотиви й образи, створені Гомером, використовували Г. Сковорода, Т. Шевченко, П. Куліш, М. Рильський та ін.

ІЛІАДА

Поема Гомера є одним із перших зразків *героїчного епосу*, для якого характерні такі ознаки: тема боротьби за свій рід, державу; ідеалізація минулого; поєднання реалістичних елементів із міфами; відображення народних уявлень про добро і зло, життя і смерть, правду і кривду, справедливість і несправедливість; створення монументальних образів героїв; використання фантастики; своєрідний стиль (повтори, звертання, олюднення явищ і сил природи, постійні епітети, метафори, символи, порівняння тощо).

Ахілл перев'язує пораненого Патрокла. *V ст. до н. е.*

На основі міфів троянського циклу в поемі «Іліада» створено грандіозну, яскраву картину життя давніх греків і загибелі славної Трої. Сюжет «Іліади» пов'язаний з історичним фактом — Троянською війною, але історичний факт — лише матеріал для народної фантазії. За міфами, на основі яких створено поему, війна виникла внаслідок пристрастей та інтриг богів і людей. У традиційному зачині співець звертається до музи й лаконічно визначає зміст твору, у якому оспівування героїзму поєднується з жалобою за тими втратами, які спричинила війна.

У поемі описано той період війни, коли Ахілл, обурений зневагою до його прав з боку царя Агамемнона, який очолював військо, відмовився брати участь у боях, сподіваючись, що в скрутному становищі греки (ахейці) будуть змушені визнати свою провину перед ним і спокутувати її. Греки зазнали великих втрат. Син Пріама, царя Трої, Гектор героїчно захищає місто. Під час поединку від руки Гектора гине друг Ахілла Патрокл. У розпачі через загибель Патрокла, охоплений жагою помсти Ахілл забуває про свою обра́зу. Його відчай безмежний, він палає гнівом проти Гектора — винуватця загибелі друга й побратима. Герої зустрічаються в смертельному бою. Кожен із них є уособленням ідеалу воїна, що увиразнюють художні засоби (гіперболи, епітети, метафори, порівняння, повтори тощо). Спостерігаючи з Олімпу бій Ахілла й Гектора, боги дивувалися могутності героїв. У бій утрутилась Афіна й допомогла Ахіллу. Аполлон залишив Гектора, і він загинув від Ахіллового списа.

Один із найдраматичніших епізодів поеми — таємний візит батька Гектора Пріама в стан Ахілла з проханням віддати йому тіло сина для поховання. У ньому розкриваються не тільки страждання батька, а й характерні вірування, звичай давніх греків (обов'язок перед мертвими). Горе батька знайшло відгук у серці Ахілла, хоча й не відразу. Він віддає Пріаму тіло сина. Похоронним плачем над тілом убитого Гектора закінчується поема.

«Іліаду» написано гекзаметром (вірш шестистопного дактиля). Пізніше гекзаметр став обов'язковим для епічної поезії.

ДВОБІЙ АХІЛЛА Й ГЕКТОРА

(Пісня 22, вірші 139–410)

- 139 (...) Так же, як сокіл у горах, з пернатих усіх найбистріший,
- 140 Легко під хмарами гонить сполохану горлицю дику
Й мечеться там на всі боки, а сокіл із клекотом хижим
Швидко її настигає, здобичі прагнучи серцем.
Рвавсь так Ахілл уперед, та вздовж іліонського муру
З трепетом Гектор тікаючи, дужими рухав коліньми.

- 145 Мимо дозорного пагорба й смоков, овіяних вітром,
Бігли вздовж муру міського обидва шляхом вони битим.
До струменистих джерел вже добігли вони. Дві криниці
Витоки звідти дають течії вирового Скамандру.
Теплою перша струмує водою, і завжди парує
- 150 Хмара над нею густа, як дим лісового пожару.
Друга ж і влітку холодним, як лід, струменіє потоком,
Наче той град крижаний або снігу завія студена.
Поряд із ними — просторі, обкладені каменем гладко,
Гарні водойми, що в них блискуче вбрання своє мили
- 155 Жони прекрасні хоробрих троян та їх доньки вродливі
В мирні часи, як сюди не приходили вої ахейські.
Мимо промчали вони, той — рятуючись, той — здоганявши.
Сильний попереду мчав, настигав же, як вихор, багато
Дужчий від нього, — не бик — бо жертковний, не шкура бичача
- 160 Ціллю була їм, як це в бігових перегонах буває, —
Тут же ішлося за Гектора душу, впокірника коней.
Як в бігових перегонах, змагання мету обминувши,
Однокопитні проносяться коні, й їх жде нагорода —
Мідний триніг або жінка — на шану померлого мужа, —
- 165 Так вони тричі оббігли навколо Пріамове місто
В дужім бігу, аж стали дивитись на них і богове.
Отже, почав тоді мовити батько людей і безсмертних:
«Горе! На власні очі я гнаного круг Іліона
Любого воїна бачу, журбою за Гектора тяжко
- 170 Серце моє засмутилося! Скільки биків круторогих
Він на ущелинах Іди в верхів'ях і високоверхій
Трої мені попалив! Сьогодні ж Ахілл богосвітлий
Гониться швидко за ним круг священного міста Пріама.
Отже, богове, подумайте й пильно тепер обміркуйте,
- 175 Чи врятувати від смерті його, чи дозволить Пеліду
Все ж подолать його, хоч він великою доблестю славен».
В відповідь мовить йому ясноока Афїна:
«Батечку наш темнохмарний, о що ти сказав, громовладче!
Смертного мужа, якому давно вже приречена доля,
- 180 Від неминучої смерті хотів би ти все ж увільнити.
Дій, як волієш, та ми, усі інші боги, з цим не згодні».
Відповідаючи, так їй сказав на це Зевс хмаровладний:
«Трітогенеє, дитя моє любе, не бійся! Хоч часом
І не ласкаво я мовлю, до тебе я завжди прихильний.

- 185 Зробиш, як розум підказує, хай тебе це не спиняє». Те, що він мовив Афіні, було і самій їй до серця, — Кинулась швидко вона із високих вершин олімпійських. А прудконогий Ахілл безустанно за Гектором гнався. Наче на оленя юного пес по узгір'ях полює,
- 190 Вигнавши з лігва, її жене по ярах та ущелинах диких, Той, хоч умкне на хвилину, у хащах густих затаївшись, Пес по сліду його знайде й женеться за ним, поки схопить. Так від Пеліда не міг прудконогий й Гектор умкнути. Скільки не кидався він, щоб Дарданської брами добігти
- 195 І заховатись під захистом міцно збудованих мурів, Де б і трояни його захистили, стріляючи зверху, Стільки й Пелід забігав наперед і на голу рівнину Знов одганяв його, сам же міської тримався твердині. Як уві сні не впіймать чоловікові іншого мужа —
- 200 Ані цей утекти, ані той наздогнати не може, — Так ні настигнуть Ахілл, ані Гектор не міг і умкнути. Як пощастило б од Кер ухилитись йому і від смерті, Коб Аполлон дальносяжний востаннє йому не з'явився На допомогу, надавши снаги й підбадьоривши ноги?
- 205 Воям ахейським кивав головою Ахілл богосвітлий Ратищ на Гектора довгих і стріл гірких не метати, Щоб не здобув би хто слави, а він тоді б другим лишився. А як обидва вони до джерел учетверте добігли, Батько безсмертних богів, терези золоті натягнувши,
- 210 Кинув на шальки два жереби довгопечальної смерті — Гектора, коней баских упокірника, й другий — Ахілла, І посередині взяв. Долі Гектора день похилився, Вниз, до Аїду пішов, — Аполлон одвернувся од нього. До Пелеона ж богиня прийшла, ясноока Афіна,
- 215 Та, перед ним зупинившись, промовила слово крилате: «Зевсові любий, Ахілле ясний! Сподіваюся, нині До кораблів принесемо з тобою велику ми славу, Гектора, хоч який він неситий в бою, подолавши. Не пощастить відтепер йому більше від нас ухилитись,
- 220 Не допоможе і Феб¹ дальносяжний, хоч як би старався Й повзав би в Зевса в ногах, у егідодержавного² батька.

¹ Феб («осяйний») — одне з численних імен Аполлона.

² Зевс егідодержавний — у давні часи егідою називали Зевсову зброю — буря з громом і блискавицею, якою він завдавав страху ворогам. Звідси й походить вираз «під егідою», тобто «під захистом».

- Тож зупинись на часину й спочинь! А сама я подамся
До Пріаміда й схилю його вийти на бій із тобою».
Так говорила Афіна, і радо Ахілл їй скорився.
- 225 От зупинивсь він і сперся на ясен свій мідяногострий.
І до божистого Гектора миттю вона поспішила,
Постать Дейфоба¹ прибравши і голос його неослабний,
Та, перед ним зупинившись, промовила слово крилате:
«Любий, як тяжко Ахілл утісняє тебе прудконогий,
- 230 Гонячи швидко навкруг священного міста Пріама.
Отже, спинімоь, заждім його й будемо вдвох боронитись!»
В відповідь Гектор великий промовив їй шоломосяйний:
«Тож і раніше мені, Дейфобе, ти був найлюбіший
З рідних братів моїх, котрих Гекуба й Пріам породили.
- 235 Нині ж тебе я повинен тим більш поважати душею,
Що, мене в скруті на власні побачивши очі, ти зваживсь
Вийти з-за мурів, тоді як інші за ними сховались».
В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:
«Любий мій брате! Наш батько, й шановна матінка наша,
- 240 Й товариші всі один перед одним уклінно благали
В місті лишитись: таким-бо вони переповнені страхом!
Тільки ж за тебе тривогою там моє серце смутилось.
Ну-бо, сміливо ставаймо до бою й списів не щадімо
В січі завзятій, — побачимо ще, чи Ахілл прудконогий
- 245 Нас повбива й поволочить озброєння наше криваве
До кораблів глибодонних, чи ти його списом здолаєш!»
Мовила так і підступно його повела за собою.
А як, один проти одного ставши, зійшлись вони близько,
Перший Ахіллові Гектор сказав тоді шоломосяйний:
- 250 «Більш я не буду, Пеліде, як досі, тебе уникати.
Тричі оббіг я Пріамове місто священне, не смівши
Стріти твій напад. А зараз — дух мій мене спонукає
Стати грудьми проти тебе — здолаю чи смертю загину.
Але звернімоь до вічних богів: вони кращими будуть
- 255 Свідками нам і нашу пильніше доглянуть умову.
Не оскверню я тебе, коли над тобою звитягу
Дасть мені Зевс, і душу із тіла твого відберу я.
Тільки славетне озброєння з тебе зніму я, Ахілле,
Тіло ж ахеям верну. Так само зі мною ти вчиниш».

¹ *Дейфоб* — найулюбленіший брат Гектора.

- 260 Глянув спідлоба і мовив до нього Ахілл прудконогий:
«Не говори мені, Гекторе клятий, про жодні угоди!
Як не бува між людьми і між левами клятв непорушних,
Як між вовками й ягнятами згоди не буде ніколи,
А без кінця споконвік одне з одним вони ворогують, —
- 265 Так і між нами не буде любові, не бути ніяким
Клятвам нерушним, аж поки один з нас чолом не поляже
Й крові його Арей не нап'ється, боєць войовничий.
Всю спогадай свою доблесть. Слід нині тобі особливо
Списником бути несхибним і дужим бійцем войовничим.
- 270 Більше тобі не втекти. Незабаром Паллада Афіна
Списом моїм подолає тебе. Спокутуєш нині
Сум мій по друзях моїх, повбиваних лютим тобою!»
Мовивши так, розмахнувсь і свого довготінного списа
Кинув, та вгледів його й ухилився осяйливий Гектор,
- 275 Вчасно присів, і спис мідногострий, над ним пролетівши,
В землю уп'явся. Вирвавши спис той, Паллада Афіна
Потай від Гектора, люду вождя, повернула Ахіллу.
Гектор тоді бездоганному сину Пелея промовив:
«Схибив ти! Видно, усе ж таки, богоподібний Ахілле,
- 280 Ти не від Зевса дізнався про долю мою, як хвалився.
Був балакун ти, словами готовий мене ошукати,
Щоб з переляку я сили позбувся й снаги бойової!
Не утікати му я, не вженеш мені списа у спину!
Прямо іду проти тебе, проймеш мені груди, як тільки
- 285 Дасть тобі бог. А тим часом і сам ти мого стережися
Мідного списа. Бодай би цілком ти прийняв його в тіло!
Легшою стала б, напевно, війна й для троян із твоєю
Смертю. Для них-бо усіх найбільше являєш ти лихо!»
Мовивши так, розмахнувсь, і свого довготінного списа
- 290 Кинув, і прямо у щит Ахіллові вцілив несхибно.
Але далеко одскочив той спис од щита. І розсердивсь
Гектор, як глянув, що спис пролетів із руки його марно.
Став він, збентежений: іншого бо не було в нього списа.
Голосно він білощитного став Деїфоба гукати,
- 295 Щоб йому ратище дав, а того не було уже й близько.
Все зрозумів тоді Гектор, і так він до себе промовив:

«Горе мені! Мабуть, справді до смерті боги мене кличуть!
Я бо гадав, що герой Деїфоб недалеко від мене,
Він же за мурами, в місті, й мене обманула Афіна!

- 300 Ось вже зловісна наблизилась смерть, і нікуди від неї
Не утекти. Як видно, давно уже це до вподоби
Зевсу й його дальносяйному синові, котрі раніше
Допомагали мені. І от доля уже настає.
Але нехай уже не без борні, не без слави загину,
- 305 Діло зробивши велике, щоб знали про нього й потомки!»
Мовивши так, він з піхов загострений вихопив меч свій,
Довгий, важений, що при стегні його дужім був завжди,
Зщуливсь і кинувся, наче орел отой високолетний,
Що на рівнину раптово із темної падає хмари
- 310 Ніжне ягнятко вхопити або полохливого зайця, —
Кинувся так же і Гектор, підносячи гострий меч свій.
Так же й Ахілл тоді з серцем, сповненим буйної сили,
Кинувся, груди могутні щитом прикриваючи круглим
Гарного виробу, а на чолі красувався блискучий,
- 315 Міддю окутий, шолом, розвівалась над ним золотиста
Грива густа, що вправив Гефест її щільно у гребінь.
Так же, як сяє між зір незлічених у темряві ночі
Геспер¹, що в небі немає від нього яснішої зірки,
Сяяло так і відточене вістря на списі Ахілла,
- 320 Що у правиці стрясав ним, готуючи Гектору лихо
І виглядаючи, де б йому ніжне уразити тіло.
Але ховалося тіло вождя під озброєнням мідним,

Кадр з кінофільму
«Троя».
Режисер
В. Петерсен,
2004 р.

¹ *Геспер* — божество вечірньої зірки — найпрекраснішої із зірок (планета Венера).

Славним, здобутим, коли подолав він Патроклову силу.
Там лиш, де кості ключиці поєднують шию з плечима,

- 325 Горло біліло, — найшвидше душі там сягає загибель, —
Саме туди своїм списом ударив Ахілл богосвітлий,
І пройняло його вістря те ніжнюю шию навиліт.
Мідноважкий не пробив, проте, Гектору ясен горлянки,
Щоб у розмові з Пелідом мінятися міг він словами.
- 330 В куряву впав він, і крикнув, зрадівши, Ахілл богосвітлий:
«Гекторе, вбивши Патрокла, — невже врятуватись самому
Ти сподівався? Й мене не страшився, бо я був далеко?
Дурню ти! На допомогу йому набагато сильніший
Ззаду, поміж кораблів глибодонних, товариш лишався —
- 335 Я, що коліна розслабив твої! Тебе розтерзають
Птахи з ганьбою і пси, а його поховують ахеї».
Весь знемагаючи, Гектор одрік йому шоломосяїмий:
«Задля твоєї душі, і колін, і батьків твоїх рідних,
Псам, я благаю, не кидай мене під човнами ахеїв,
- 340 Матимеш золота й міді за це ти від мене багато:
Щедрі дарунки мій батечко дасть тобі й мати шановна,
Тільки верни моє тіло додому, щоб Трої синове
Й жони троянські, вогнем попаливши, його поховали».
Глянув спідлоба і мовив до нього Ахілл прудконогий:
- 345 «Псе, не благай мене задля колін і батьків моїх рідних.
Тільки б дав волю я серцю і гніву своєму, то м'ясо
Рвав би із тебе й сирим пожирав би, — таке ти накоїв!
Нині ніхто вже від псів голови не врятує твоєї,
Хоч би і в десять, і в двадцять разів привезли мені більший
- 350 Викуп, і, зваживши на терезах, обіцяли ще стільки,
Й золотом чистим вагу твого тіла звелів замінити
Син Дарданів Пріам, — і тоді твоя мати шановна,
Що народивсь ти від неї, на ложі тебе не оплаче, —
Пси лиш та хижі птахи розірвуть на шматки твоє тіло!»
- 355 Смертю конаючи, Гектор одрік йому шоломосяїмий:
«Бачу, що добре я знаю тебе і дарма намагався
Переконати, бо серце у грудях у тебе залізне!
Та начувайся, щоб гніву богів не зазнати за мене
В день, коли славний Паріс і Феб-Аполлон дальносяжний

- 360 Вб'ють біля Скейської брами тебе, хоч який ти хоробрий». Мовив він так, і смерть йому пільмою очі окрила, Вийшла із тіла душа й подалась до оселі Аїда З плачем за долю свою, покидаючи юність і силу, А до померлого все ж промовив Ахілл богосвітлий:
- 365 «Смертю умри! А я свою стріну загибель тоді, як Зевс та інші безсмертні мені її схочуть послати!» Мовлячи це, із убитого витяг він мідного списа Й набік одкинув, а зброю його, закривавлену вельми, Зняв із плечей. Звідусіль позбігались синове ахейські
- 370 І дивувались, красу споглядаючи й постать могутню Гектора. Й жоден із них не минув його списом колынути. Дехто іще, на сусіда свого позираючи, мовив: «Леле! А Гектор сьогодні на дотик неначебно м'якший, Аніж коли на човни до нас полум'я кидав палюче!»
- 375 Мовлячи так, його ратищем кожен старався вколоти. Зняв тоді зброю його прудконогий Ахілл богосвітлий, Серед ахеїв він став і слово промовив крилате: «Друзі мої, аргеїв вожді і порадники мудрі! Нині, коли мені вічні богове дали подолати
- 380 Мужа, що більше нам лиха накоїв, ніж інші всі разом, Спробуймо збройне на місто ударить, щоб знати напевно, Що у троян тих на думці і що вони мають робити — Чи покидать по загибелі Гектора місто високе, Чи залишатися й твердо стоять, хоч його вже й немає.
- 385 Нащо, проте, цими мислями любе тривожити серце? При кораблях бо лежить неоплаканий, без поховання, Мертвий Патрокл. Не забуду його, поки я між живими Перебуваю і поки мене мої носять коліна. Й хоч у Аїді про мертвих маємо ми забувати,
- 390 Свого товариша любого й там пам'ятатиму завжди! Нині ж, цеан заспівавши, вернімось, юнацтво ахейське, До кораблів глибодонних і трупа з собою візьмімо. Слави сягли ми великої — Гектор поліг богосвітлий, Той, що у Трої на нього усі, як на бога, молились!»
- 395 Мовивши так, він на Гектора діло замислив негідне: Попробивав на обох йому дужих ногах сухожилля

В п'ятах, де щиколоть; ремені в них протягнувши бичачі,
До колісниці припнув, голові ж дав в пилу волочитись.
На колісницю зійшов, славу зброю убитого взявши,

400 Коней стьобнув батоном, і охоче вони полетіли.
Куряви хмара знялась над волоченим тілом, звихрилось
Чорне волосся, і вся голова його, досі прекрасна,
В поросі билась густім. Ворогам бо його на наругу
Зевс хмаровладний віддав у ріднім вітчизнянім краї.

405 Пилом бруднилась його голова. А мати, на сина
Глянувши, стала ридати, й, далеко від себе жбурнувши
Світлу намітку свою, виривать почала свої коси.
Жалібно й любий ридав його батько, й усюди навколо
Плач і сумне голосіння лунали по цілому місту.

410 Схоже було це найбільше на те, ніби Троя висока
Полум'ям вся негасимим од верху до низу палала.

(Переклад із давньогрецької Бориса Тена)

1. Охарактеризуйте образ Ахілла. За допомогою яких художніх засобів він описаний?
2. Як веде себе в бою Гектор? Наведіть цитати.
3. Яку роль у долі героїв відіграли боги?
4. Чим подібні образи Ахілла й Гектора? Наведіть відповідні цитати.

ДИСКУСІЯ

Чи є ідеальним образ Ахілла? Доведіть свою думку цитатами.

Після загибелі Гектора й після того, як Ахілл учинив наругу над ним, батько Гектора Пріам прийшов до Ахілла просити тіло свого сина, щоб поховати його як героя — так його душа могла б потрапити до обителі богів.

ПРІАМ У АХІЛЛА

(Пісня 24, вірші 470–670)

На землю тоді Пріам з колісниці зіскочив

470 І, візника залишивши Ідея на місці, щоб бистрих
Коней і мулів стеріг, подався їздець староденний
Прямо до дому, де Зевсові любий Ахілл мав оселю.
Там він застав його в друзів, що одаль сиділи. Лиш двоє —
Автомедонт¹ благородний і Алкім², Ареєва парость, —

¹ *Автомедонт* — візник Ахілла.

² *Алкім (Алкімедонт)* — мірмідонянин, якому передав віжки Автомедонт, коли залишив колісницю після того, як був убитий Патрокл, соратник і товариш Ахілла.

- 475 Услугували йому. Вечеряти щойно скінчив він —
Їжі спожив і пиття. Перед ним іще стіл залишався.
В дім непомітно ввійшов великий Пріам і, схилившись,
Став обнімати коліна Ахіллові, ще й цілувати
Руки страшні, що в нього численних синів повбивали.
- 480 Так, наче муж, що, в рідному краї убивши людину,
На чужину утікає в нестямі і, раптом зайшовши
В дім до мужа багатого, подив усіх викликає,
Так здивувався Ахілл, боговидного старця впізнавши,
Враз здивувались і інші, й одні позирнули на одних.
- 485 Тільки Пріам, озвавшись, промовив до нього з благанням:
«Батька свого спогадай, до богів подібний Ахілле!
Так же, як я, стоїть він на старості скорбнім порозі.
Може, в цю саму хвилину сусіди йому учиняють
Утиски й нікому ту небезпеку й біду відвернути.
- 490 Все ж він, принаймні почувши про те, що живий ти і цілий,
Серцем радіє своїм і щоденно плекає надію
Любого бачити сина, коли він повернеться з Трої.
Я ж, нещасний без краю, найкращих синів породив я
В Трої розлогій, а нині нікого мені не лишилось.
- 495 Аж п'ятдесят їх у мене було до приходу ахеїв,
З них дев'ятнадцять від лона були однієї дружини,
Решту — інші жінки у моїх породили покоях,
Та багатьом із них лютий Арей вже знесилив коліна.
Хто ж був єдиний у мене, що й Трою, й самих захищав нас,
- 500 Той в обороні вітчизни недавно тобою убитий —
Гектор. Тож задля нього й до цих кораблів я ахейських
Нині з благанням прийшов і викуп приніс незліченний.
Бійся, Ахілле, богів і зглянься ласкаво на мене,
Батька свого спогадавши, бо жалю ще більше я гідний,
- 505 Те-бо терплю, чого інший ніхто не зазнав земнородний, —
Рук убивці синів своїх я доторкаюсь губами!»
Мовив це, й пам'ять про батька збудив, і викликав сльози.
Взявши за руку, лагідно все ж одхилив той старого.
Так спогадавши обидва, — той Гектора-мужезвитяжця,
- 510 Плакав невітшно, до ніг Ахіллових тужно припавши,
Сам же Ахілл свого батька оплакував, ще й за Патроком

- Тяжко журився, — і стогін їх сумно лунав по покоях.
А після того, як слізьми наситивсь Ахілл богосвітлий,
З серця ж його і грудей одлягло скорботне бажання,
- 515 З крісла він швидко підвівся й за руку підводить старого,
Сиве чоло пожалівши й на бороду зглянувшись сиву,
І, промовляючи, з словом до нього звернувся крилатим:
«О бідолашний, багато печалі душею зазнав ти!
Як же наблизитись до кораблів ти наваживсь ахейських
- 520 Сам, перед очі того, хто стільки синів твоїх славних
Зброї позбавив? Мабуть, і серце у тебе залізне.
Та заспокойся і в крісло сідай. Хоч як боляче нам,
Глибоко в серці сховаймо свою ми журбу і скорботу.
Не допоможуть нічого найревніші сльози й ридання.
- 525 Долю таку вже богове нам, смертним, напрядли, нещасним, —
Жити весь вік у журбі, самі лиш вони безпечальні.
Глиняні глеки подвійні у Зевса стоять при порозі,
Повні дарів: нещастя — в одному, а в другому — блага.
Той, кому їх у суміші Зевс подає громовладний,
- 530 Інколи горя, а інколи й радості має зазнати.
Той же, кому тільки лихо пошле, здобуває ганьбу лиш,
Голод нужденний скрізь гонить його по землі богосвітлій,
От і блукає він скрізь, і в богів, і в людей у зневазі.
Так і Пелея боги дарами блискучими зроду
- 535 Обдарували; поміж людей він усіх виділявся
Щастям, багатством, ще й був владарем у мужів мірмідонських,
Смертний, дружиною мав од богів він богиню безсмертну¹.
Та недолю й йому приділили богове — не мав він
В домі своєму дітей, владущого роду нащадків.
- 540 Син у Пелея один лише, коротковічний; я й нині
Старості не доглядаю його й од вітчизни далеко
В Трої сиджу — і тобі, і дітям твоїм лиш на горі.
Чули ми, старче, раніше колись і ти був щасливий:
Скільки обмежує Лесбос, оселя Макарова², з моря,
- 545 З півночі ж — гори Фрігійські та хлань Геллеспонту безкрая —
Скрізь визначався ти, старче, як кажуть, синами й багатством.
Та як наслали на тебе це лихо богове небесні,

¹ Однією з дружин Пелея була морська німфа Фетіда.

² *Макар* — син бога вітрів Еола, міфічний володар острова Лесбосу.

- Вічно під містом твоїм лиш січі та людоубивства.
Мусиш терпіти, журби не тримай безнастанної в серці,
- 550 Не допоможе нічого печаль за сином убитим, —
Не воскресиш його, тільки ще більшого горя зазнаєш!»
В відповідь мовив йому староденний Пріам боговидий:
«Ні, я не сяду, годованцю Зевсів, допоки мій Гектор
Десь у наметі лежить непохований. Дай його швидше,
- 555 Хай я на власні очі побачу, а сам ти від мене
Викуп багатий прийми, що привіз я. Нехай він на радість
Буде тобі, щоб вернувсь ти до рідного краю щасливо,
Ти бо дав жити мені і сонячне бачити світло».
Глянув на нього спідлоба і мовив Ахілл прудконогий:
- 560 «Не досаждай мені, старче, бо вирішив серцем і сам я
Гектора тіло вернути, — від Зевса приходила з вістю
Мати до мене моя, від морського народжена старця.
Знаю-бо й те я, Пріаме, цього не сховаєш від мене, —
Хтось із богів тебе до кораблів супроводив ахейських.
- 565 З смертних ніхто б не насмілився, навіть юнак нерозважний,
В стан наш вступити — ні від сторожі б не міг він сховатись,
Ані так легко затвори на брамах відсунути наших.
Тож не хвиліюй уже більше моє ти печалюми серце,
Щоб у наметі цім, старче, хоч ти і з благанням приходиш,
- 570 Я не відмовив тобі і Зевсову б волю порушив».
Мовив він так, і, злякавшись, послухав старий тої мови,
Син же Пелеїв, як лев, за двері з намету подався,
Та не один, за ним поспішили соратників двоє —
Автомедонт благородний і Алкім, що їх поміж друзів
- 575 Більше від інших Ахілл шанував по Патроклі убитім.
Випрягли коней і мулів вони, від ярма одв'язавши,
І, до намету з окличником старця Пріама ввійшовши,
В крісло його посадили, і з міцноколісного воза
Викуп за голову Гектора зносити стали безцінний.
- 580 Два лиш плащі залишили вони і хітон добротканий,
Щоб, загорнувши в них тіло, додому його виряджати.
Сам же покликав служниць помити його й намастити,
Тільки десь далі поклавши, щоб сина Пріам не побачив.
Міг-бо не стримати гніву старий у засмученім серці,
- 585 Сина побачивши, сам же Ахілл, умить спалахнувши,
Зопалу вбить його міг би й порушити Зевсову волю.

- Тіло помили служниці, і, маслом його намастивши,
В чистий вгорнули хітон, і плащем його зверху накрили.
Потім Ахілл підняв його сам і, на мари поклавши,
- 590 З товаришами поставив на добре гембльованім возі.
Заголосивши тоді, до друга взивав він і мовив:
«О, не гнівися, Патрокле, як навіть в Аїді почуєш,
Що богосвітлого Гектора тіло віддав дорогому
Батькові я, – не нікчемний він дав мені викуп за нього.
- 595 Гідну й для тебе я долю із нього вділю, як належить».
Мовив це й знов до намету вернувся Ахілл богосвітлий.
Сів у крісло, оздоблене гарно, що встав був із нього,
При протилежній стіні, і так до Пріама промовив:
«Син твій, старче, померлий до тебе вернувсь, як велів ти, –
- 600 Вже він на марах лежить. На світанку його ти побачиш
І повезеш. А зараз пора про вечерю згадати.
Не забувала про їжу й сама пишнокоса Ніоба¹,
Що аж дванадцять дітей у неї загинуло в домі –
Шестеро дочок і шість синів у квітучому віці.
- 605 Стрілами тих юнаків Аноллон повбивав срібнолукий
В гніві на матір Ніобу, дівчат – Артеміда мислива,
Саме за те, що з Лето ясноликою хтіла рівнятись:
Двох бо дітей породила Лето, а у неї – багато.
Хоч їх лиш двоє було, а тих багатьох повбивали.
- 610 Дев'ять днів у крові ті валялися трупи, й ховати
Їх не було кому: всіх обертав у каміння Кроніон².
Тільки десятого дня їх небесні боги поховали.
Слізьми знеможена вкрай, про їжу згадала Ніоба.
Нині у скелях далеких, у горах безлюдних Сіпілу,
- 615 Де, як розказують, захисток мають для себе божисті
Німфи, що вздовж берегів Ахелою ведуть хороводи, –
В камінь богами обернена, там вона вічно сумує.
Отже, про їжу пора нам подумати, мій богосвітлий
Старче, встигнеш і потім оплакати милого сина,

¹ *Ніоба* – жінка царя Фів Амфіона, маючи шість синів і шість дочок, вона возгордилася перед Лето, що мала тільки двох дітей: Аполлона й Артемиду. Розгнівана богиня пожалілася своїм дітям, які стрілами з луків убили всіх дітей Ніоби. У потрясінні від загибелі дітей Амфіон покінчив із життям, а сама Ніоба скам'яніла від горя, перетворившись на скелю біля гори Сіпіл.

² *Крoніон* – тобто Аполлон, син Крона.

- 620 В Трою привізши, і там многослізний він буде для тебе!»
Мовив і, скочивши, білу вівицю Ахілл прудконогий
Сам заколов; білували, як личить, і справили друзі,
М'ясо усе на шматки порубали й, рожнами проткнувши,
Смажити стали старанно й готове з рожнів познімали.
- 625 Автомедонт заходився ще й хліб на столі розставляти
В кошиках гарних, а м'ясо ділив сам Ахілл богосвітлий.
Руки до поданих страв одразу ж усі простягнули.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Довго Пріам Дарданід дивувався тоді із Ахілла,
- 630 Зросту його і красі, до богів бо усім був подібний.
Так же й Ахілл з Дарданіда Пріама собі дивувався,
Спостерігавши вигляд поважний і слухавши мову.
Як навітшались вони, один одного так споглядавши,
Перший промовив тоді староденний Пріам боговидий:
- 635 «Спати пусти мене швидше, годованцю Зевса, щоб, лігши,
Сном утішатись солодким могли ми на ложах спокійних.
Ні на хвилину повік не заплющував я над очима
З дня, коли духу позбувся мій син під руками твоїми.
Тільки стогнав я весь час і муки тернів незліченні,
- 640 В куряві й бруді з одчаю валяючись серед подвір'я.
Тільки ось нині я їжі спожив і вином іскрометним
Горло своє покрорив, а то зовсім не їв я нічого».
Так він сказав. Ахілл тоді друзям звелів і служницям
Ліжка стелить в передсінку, пурпурними їх подушками
- 645 Викласти, ще й килимами чудовими постіль заслати
І покривала вовняні подать їм укритися зверху.
Вийшли із світлом ясним у руках із покоїв служниці
Й два для них ложа небавом старанно вони постелили.
З жартом звернувся тоді до Пріама Ахілл прудконогий:
- 650 «Ляжеш ти, старче мій любий, знадвору, щоб часом з ахеїв
Хтось не ввійшов сюди радитись, — часто до мене заходять
Радити раду мужі, як звичай того вимагає.
Тож, як у пітьмі нічній хто-небудь тебе тут побачить
І Агамемнону¹ зразу ж розкаже, людей вожаєві,
- 655 Може, напевно, затриматись видача мертвого сина,
Ти ж мені нині усе розкажи і повідай одверто:

¹ Агамемнон — ватажок грецького війська під час Троянської війни, цар Мікен.

Скільки ти днів богосвітлого Гектора маєш ховати,
Щоб не виходив на битву я сам і воїнів стримав».
В відповідь мовив йому староденний Пріам боговидий:

- 660 «Якщо даси нам ховать богосвітлого Гектора тіло,
Ласку цим нині ти явиш до мене, Ахілле:
Замкнені ми в Іліоні, ти знаєш, а дерево треба
Здалеку, з гір нам возить, та й трояни залякані дуже.
Дев'ять би днів нам хотілось оплакувать Гектора в домі
- 665 І поховать на десятій та справити тризну для люду.
На одинадцятий — пагорб насипати зверху могильний,
А на дванадцятий — бій відновити, якщо вже так треба».
Знову йому відповів прудконогий Ахілл богосвітлий:
«Хай так і буде, старче Пріаме, як ти того хочеш.
- 670 Я припиняю війну на час, що його зажадав ти».
Мовивши це, правицею руку він біля зап'ястя
Стиснув ласкаво, щоб острах у нього розвіяти в серці.
В передпокої небавом і спати вони полягали —
Старець Пріам і окличник — з думками розумними в грудях.

(Переклад із давньогрецької Бориса Тена)

1. Охарактеризуйте образ Пріама.
2. Що вплинуло на рішення Ахілла? Чому він припинив війну на деякий час?
3. Які людські риси втілено в образах античних героїв?

Російський художник **Олександр Іванов** (1806–1858) створював картини на сюжети античної і біблійної міфології. Одна з них — «Пріам благає Ахілла віддати тіло Гектора». Митець відтворив найдраматичніший момент, коли горе батька змусило здригнутися серце невблаганного Ахілла й він зглянувся над ним.

О. Іванов. Пріам благає Ахілла віддати тіло Гектора. 1824 р.

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- «Іліада» та «Одіссея» належать до героїчного епосу, автором цих поем вважають легендарного співця Гомера.
- Основу «Іліади» становлять міфи троянського циклу.
- В образах богів і героїв утілено уявлення давніх греків про світ, природні явища, людські характери.
- Персонажі, які відзначаються відвагою, вірністю обов'язку й силою, ідеалізуються.

Особливості розвитку та види лірики в Стародавній Греції

У Стародавній Греції замість звичного для нас терміна «лірика» існувало поняття «меліка» (від *мелос* — пісня). А лірикою давні греки називали тільки ті пісні, що виконувалися в супроводі струнного інструмента — ліри. Її винахід приписували богу Гермесові. Крім того, деякі ліричні жанри супроводжувалися звуками флейти, наприклад елегія.

Залежно від способу виконання віршів — декламація чи спів — античні митці виокремлювали лірику *декламаційну* та *пісенну* (мелос). Пісенна лірика поділялася на *хорову* та *сольну* (що виконувалася окремим співцем).

У класичний період розвитку давньогрецької літератури відбувається бурхливий розквіт лірики. Визначними представниками мелосу (пісенної лірики) були *Алкей, Сапфо, Анакреонт, Піндар*, а декламаційної лірики — *Тиртей, Архілох, Солон* та ін.

Пізніше «лірика» стала узагальненим поняттям для цілої групи жанрів, а в сучасному значенні — це рід літератури.

Ерато, муза ліричної поезії. *Скульптура. II ст. н. е.*

Слово *лірика* походить від назви музичного інструмента «ліра», а слово *музика* — від «муза» (у міфах музи є супутницями бога мистецтв Аполлона). Згідно з уявленнями давніх греків, лірикою опікувалися три музи: Полігімнія — муза гімнів, урочистих пісень на честь богів і героїв; Ерато — муза любовної поезії; Евтерпа — покровителька власне лірики.

Тиртей

(друга половина VII ст. до н. е.)

Одним із виразників патріотичного духу давніх греків був поет *Тиртей*. У його біографії, як і в житті інших давньогрецьких поетів, багато невідомого. За переказами, він був афінянином, звичайним шкільним учителем, слабким фізично, та ще й кульгавим. Афіняни послали його на допомогу спартанцям, щоб поглузувати з них, коли вони, за вказівкою дельфійського оракула, попросили афінян допомоги у війні із сусідньою Месенією. Але Тиртей виявився ціннішим за численне військо. Своїми бойовими піснями він підняв дух

воїнів, які невдовзі здобули перемогу. За деякими джерелами, Тіртей був спартанським вождем, поетом і воїном одночасно. Проте ким би не був митець насправді, він – вірний син своєї вітчизни. Тіртею приписують різні твори в жанрі елегії, зокрема «Добре вмирати тому...».

«ДОБРЕ ВМИРАТИ ТОМУ...»

Спарта була містом-державою, розташованою в місцевості Лаконія на території Стародавньої Греції. Вона часто воювала з різними племенами, іноземними загарбниками, тому там склалася специфічна система виховання й кодексу спартанського героя – мужнього й сильного воїна, відданого державі. Поезія Тіртея належить до декламаційної лірики. Вірш «Добре вмирати тому...» утілює ідею єдності народу. Митець закликає до спільного героїзму заради вітчизни. Померти в перших рядах за батьківщину – ось найвищий подвиг. У творі Тіртея знайшли відображення ідеали Спарти – доблесть, героїзм і відданість загальним інтересам держави.

* * *

Добре вмирати тому, хто, боронячи рідну країну,
Поміж хоробрих бійців падає в перших рядах.
Гірше ж немає нічого, як місто своє і родючі
Ниви покинуть і йти жебракувати в світи,
З матір'ю милою, з батьком старим на чужині блукати,
Взявши з собою діток дрібних і жінку смутну.
Буде тому він ненависний, в кого притулку попросить,
Лихо та злидні тяжкі гнатимуть скрізь втікача.
Він осоромить свій рід і безчестям лице своє вкриє,
Горе й зневага за ним підуть усюди слідом.
Тож як справді не знайде втікач поміж людом ніколи
Ані пошани собі, ні співчуття, ні жалю –
Будемо батьківщину і дітей боронити відважно.
В битві поляжемо ми, не пожалієм життя.

(Переклад із давньогрецької Григорія Кочура)

1. Прочитайте рядки, у яких висловлено ідею вірша. Сформулюйте її своїми словами.
2. Про яке найбільше нещастя йдеться у вірші?
3. Чому автор уживає займенник *ми*? Поясніть свою думку.
4. Знайдіть в українському перекладі метафори, розкрийте їх роль у тексті.

Напишіть твір про героїв України (минувшини або сьогодення), використавши цитати з вірша Тіртея.

Сапфо

VII–VI ст. до н. е.

Сапфо походила з аристократичної родини. Вона була дружиною знатного вельможі Керколая, народила доньку Клеїду, яку дуже любила й присвятила їй багато віршів. Під час гонінь на аристократію мусила залишити рідну домівку й шукати притулку на острові Сицилія, але потім знову повернулася на батьківщину. На острові Лесбос вона створила поетично-музичну школу для багатих і знатних дівчат, яку називали *будинком муз*. Гурток Сапфо став своєрідним мистецьким осередком, де за допомогою краси молоді еллінки вчилися пізнавати світ і порухи своєї душі. Її саму називали *десятою музою*, часто зображали на вазах, у скульптурі. Культ Сапфо сягнув далеко за межі острова Лесбос.

Її твори наближені до жанру народної пісні. У них розкриваються особисті переживання та почуття. Центральна тема її поезій — кохання, яке змальоване в різних барвах і відтінках. Уперше у світовій літературі про це почуття розповіла жінка — пристрасно й водночас дуже тонко та шляхетно.

Згідно з давньою легендою, вона кинулась у море від нерозділеного кохання до юнака Фаона. Проте, незважаючи на трагічний ореол образу, Сапфо залишилася в історії літератури як мисткиня, котра розкрила красу кохання.

Рафаель. Сапфо.
1510–1511 рр.

«БАРВНОШАТНА ВЛАДАРКО, АФРОДИТО...»

 Вірш присвячений Афродіті (Венері). Згідно з античним міфом, Афродіта народилася з морської піни, а там, де вона ступала, виростали трави та квіти. У вірші згадується також Пейто — богиня умовляння, переконування, супутниця й помічниця Афродіти й Гермеса.

* * *

Барвношатна владарко, Афродіто,
Дочко Зевса, підступів тайних повна,
Я молю тебе, не смуги мені ти
Серце, богине,

Але знов прилинь, як колись бувало:
 Здалеку мої ти благання чула,
 Батьківський чертог кидала й до мене
 На колісниці
 Золотій летіла ти. Міцнокрила
 Горобина зграя, її несучи,
 Над землею темною, наче вихор,
 Мчала в ефірі.
 Так мені являлася ти, блаженна,
 З усміхом ясным на лиці безсмертнім:
 «Що тебе засмучує, що тривожить,
 Чом мене кличеш?
 І чого бажаєш бентежним серцем,
 І кого схилити Пейто повинна
 У ярмо любовне тобі? Зневажив
 Хто тебе, Са́нфо?
 Хто тікає — скрізь піде за тобою,
 Хто дарів не взяв — сам дари нестиме,
 Хто не любить нині, полюбить скоро,
 Хоч ти й не схочеш...»
 О, прилинь ізнов, од нової туги
 Серце урятуй, сповни, що бажаю,
 Поспіши мені, вірна помічнице,
 На допомогу.

(Переклад із давньогрецької Григорія Кочура)

Афродіта.
V ст. до н. е.

У грецькій міфології *Афродіта* — богиня краси, кохання, весни й життя. Вона допомагала тим, хто прагнув любові, і карала тих, хто уникав кохання. Зображень Афродіти в образотворчому мистецтві чимало.

1. Чому і з яким проханням звертається лірична героїня до Афродіти?
2. Як героїня умовляє богиню? Наведіть художні засоби.
3. Яку роль виконує образ Пейто у творі?

Створіть словесний портрет героїні Сапфо (усно або письмово).

УЗАГАЛЬНЮЄМО

- У давньогрецькій ліриці відображені особливості колективної та індивідуальної свідомості.
- Давньогрецька лірика поділяється на *декламаційну* та *пісенну* (а пісенна — на *хорову* й *сольну*).
- Основою ліричних творів грецьких поетів є міфи, людські почуття та історичні події.

Давньогрецький театр

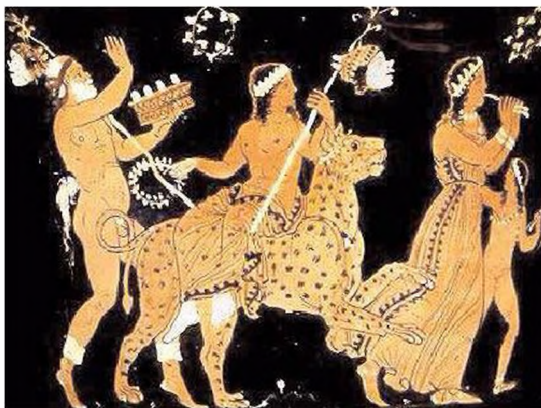
1. Що ви знаєте про театр? Як часто ви буваєте в ньому? Які вистави дивилися?
2. Розкажіть про внутрішню побудову театру.

Поклоніння богу Діонісові й іншим богам (Корі, Деметрі) на території Стародавньої Греції в VII–VI ст. до н. е. спричинило народження драми як роду літератури й виникнення театру. Грецький поет *Феспід* першим у своїх творах використав актора-декламатора, який розпочав діалог із хором. Пізніше *Есхіл* додав до хору другого актора-декламатора, а *Софокл* — третього. Так були закладені засади театру.

У давнину не було спеціальних приміщень для вистав, але починаючи з V ст. до н. е. для них стали будувати спеціальні майданчики. Вистави створювали на міфологічні й історичні сюжети. Усі ролі виконували чоловіки, хор теж був лише чоловічим (від 12 до 15 чоловік). Крім офіційного, існував також античний народний театр, у якому виступали мандрівні комедіанти, вони розігрували дійства (переважно сатиричні) на площах і не завжди в масках.

Основними жанрами давньогрецької драми були *трагедія* та *комедія*. Етимологія слова *трагедія* пов'язана з античними культовими обрядами, сценічними розігруваннями міфу, неодмінним атрибутом яких був цап (з грецьк. *tragos* — козел).

Як правило, давньогрецька трагедія розпочиналася з *прологу* (*декламації*), потім виходив хор із піснею (*народ*), а далі йшли *епізодії* (*епізоди*), що переривалися час від часу піснями хора (*стасими*). Остання частина трагедії — заключний *стасим* і вихід акторів і хору (*ексод*). Отже, хорові пісні розділяли трагедію на частини, що в сучасній драматургії називаються *актами*. Кількість частин була різною навіть в одного автора. Протягом вистави хор не залишав свого місця: він сприяв акторам у розкритті змісту трагедії, давав оцінку вчинкам і почуттям персонажів із точки зору моралі того часу.

Діоніс із Силеном
і Менадою.
Кераміка.
Приблизно IV–V ст. до н. е.

Оскільки хор постійно знаходився на сцені, а декорацій тоді ще не використовували, у давньогрецькій трагедії панував принцип єдності часу, місця та дії, тобто всі події мали відбутися в одному місці й протягом одного дня. Про події, які виходили за межі цього часу й простору, розповідали так звані вісники. До речі, Евріпід придумав оригінальну розв'язку для трагедії — *deus ex machina* («бог із машини»), тобто якась несподівана сила (бог), що з'являлася ззовні, у фіналі вирішувала всі конфлікти п'єси (для цього використовувалися механізми, що давали можливість акторам «літати», «спускатися з небес», «творити дива»).

Розвиток давньогрецької рабовласницької демократії сприяв появі нового драматичного жанру — *комедії*, яка розпочинає свій відлік від творчості Арістофана на межі V–IV ст. до н. е. Поняття «комедія» утворилося від грецьких слів *komodia*, *komos* — весела процесія та *ode* — пісня. Засади комедії були закладені на острові Сицилія, а потім вони утвердилися в Афінах.

Змістом комедії стає не міф або історичне минуле, а реальне життя. У ній використовували фольклорні джерела (пісні, драматизовані дійства), надаючи їм викривального змісту. Важливою особливістю давньогрецької комедії була абсолютна свобода й право автора на висміювання окремих громадян чи негативних явищ. У ті часи комічні персонажі поставали не як індивідуальності, а як певні соціальні типи, що відтворювалося за допомогою масок. На сцені з'явилися шахраї, користолобці, безсоромні чиновники, довірливі дурні, демагоги-філософи та ін. Але в комедіях діяли й позитивні герої — звичайні люди, дрібні землевласники, котрі втілювали уявлення про народну мораль.

Серед давньогрецьких драматургів відбувалися змагання, а під час визначення переможця враховували думку публіки. Серед давньогрецьких драматургів особливою популярністю користувалися *Есхіл*, *Софокл*, *Евріпід*.

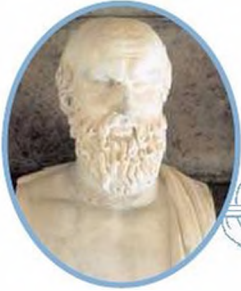
Театр Діоніса в Афінах був розташований просто неба, на схилі Акрополя (верхня частина міста). Цей театр міг умістити до 17 тис. глядачів (половина населення Афін того часу). Він складався з таких основних частин: *оркестри* (місце перед сценою для гри акторів), де розміщалися хор і жертвник богу Діонісові; *театрону* (місця для глядачів), де в першому ряду стояло крісло для жерця Діоніса; *скени* (споруди позаду оркестри), де перевдягалися актори, а перед сценою знаходився *проскеній* — дерев'яний фасад або особлива декоративна стіна. З обох боків проскенія були проходи для публіки. За цією схемою будувалися всі давньогрецькі театри.

Театр Діоніса. Сучасне фото.
м. Афіни (Греція)

1. Розкажіть про походження давньогрецького театру.
2. Які жанри панували в ньому? Використовуючи літературознавчий словник, дайте їх визначення й назвіть представників у літературі Стародавньої Греції.
3. Які елементи будови сучасного театру походять від давньогрецького?

Есхіл

(приблизно 525–456 рр. до н. е.)

Пригадайте міфічного титана Прометея, образ якого став вічним. Охарактеризуйте його на підставі прочитаного міфу. Поміркуйте, які його якості приваблювали митців різних часів.

Творчість *Есхіла*, якого називають *батьком трагедії*, засвідчує розквіт давньогрецької трагедії. Його життя наповнене бурхливими подіями: він брав участь у греко-перській війні, був учасником битви під Марафонами. Усе життя зброєю й словом боровся проти деспотії влади, відстоював принципи демократії, проголошені в давньогрецькому полісі. Останні роки життя митець провів на Сицилії.

У трагедіях Есхіла відтворене глибоке розуміння автором життя суспільства й окремої людини. Давньогрецький драматург зробив театр засобом виховання своїх співгромадян на прикладах боротьби сильних особистостей із тиранією та несправедливістю. Своїх сучасників, для яких авторитет богів був непохитним, він спонукав співчувати героям-богоборцям. Есхіл створив 90 драматичних творів, із них до наших днів дійшло повністю лише 7. Трагедія «Прометей закутий» разом із трагедіями «Прометей вогненосний» і «Звільнений Прометей» належали до циклу про титана.

Драматургічні новації митця докорінно змінили давньогрецький театр, наблизили його до сучасного театрального мистецтва. Саме він увів у дію другого актора, що сприяло зростанню ролі діалогу, посилило напруженість дії й поглибило трагічний конфлікт твору. Есхіл значно розширив тематику й проблематику, осучаснив костюми акторів і механізував театральну сцену.

Образ Прометея в поемі «Кавказ» Т. Шевченка став символом духовної сили, мужності й нескореності народу в його прагненні до волі. Лесю Українку називають *дочкою Прометея*, бо вона теж часто використовувала цей образ, уважаючи його безсмертним прикладом жертвності заради високих ідеалів («В катакомбах» та ін.). Борис Грінченко пов'язував образ

Прометея з мріями про майбутнє українського народу: «О, коли ж цей час буде, коли нарешті Прометей свої кайдани розіб'є і вб'є хижого птаха — і, гордий і могутній, поведе нас до безсмертя? Коли? Не знаю! Але моє серце каже мені, що буде цей час, буде!»

ПРОМЕТЕЙ ЗАКУТИЙ

(Фрагменти)

Скориставшись популярним в Елладі міфом про Прометея, Есхіл створив узагальнений образ тираноборця, символ людського прориву до прогресу й істини. У творі Есхіла розпочинається шлях вічного образу на різних етапах розвитку світової літератури.

Для сюжету трагедії «Прометей закутий» митець обрав події, які відбулися після того, як Прометей, незважаючи на заборону Зевса, подарував людям вогонь, науки, ремесла й мистецтво. У центрі сценічної дії — оцінка Прометеевого благодіяння. Олімпійці — Гефест і Океан — співчують титану, але не наважуються стати на його захист. Перед Владою й Силою (це теж дійові особи трагедії) Прометей не виказує своїх почуттів. Лише на самоті він гірко ридає над своєю тяжкою долею. Прометея змушує страждати підступність Зевса, якому він допоміг стати царем над богами. В епісодіях, які передбачають діалоги героїв, Прометей веде бесіди з хором, Океаном, дівчиною Іо, долі яких теж свідчать проти Зевса. Прометей — це титан духу й невтомного богоборства. У його словах: «Свого нещастя на негідне рабство я / Не проміню», — звучить сила непересічної особистості, яка свідомо обирає шлях страждання замість спокійного, але рабського існування.

Г. Моро. Прометей. 1868 р.

Для твору Есхіла характерні ознаки трагедії: 1) в основі сюжету — трагічний конфлікт особистості, яка бажає втілити високі прагнення з неможливістю їх реалізації; 2) конфлікт пов'язаний не з буденністю, а з важливими проблемами буття; 3) події важливі, доленосні, значущі для суспільства, світу, особистості; 4) герой — сильна особистість, борець, бунтівник, протиставлений іншим персонажам, світу, усталеним традиціям; 5) утвердження високих ідей, моральних якостей на противагу несправедливості, злу; 6) напружений сюжет і дія, що відтворюють гостроту конфлікту; 7) схильність до філософських узагальнень; 8) специфічні особливості (поетика): пафосні монологи та діалоги; 9) велика увага приділена характеристиці головного героя; 10) трагічний фінал, безвихідь.

ПРОЛОГ

Скеляста гірська пустеля. Три божества — Гефест з молотом і ланцюгом у руках, Влада й Сила — підводять в'язня Прометея до скелі.